

ČASOVNA OPREDELITEV ČOLNIČASTIH FIBUL IZ ŠMARJETE

VIDA STARE

Narodni muzej, Ljubljana

Šmarjeta z obrobniimi najdišči, kot so Strelac, Obrh, Toplice, Mladevine, Družinska vas, Brezovica, Vinji vrh, Kronovo in Bela cerkev, ima med svojim oblikovnim zakladom večje število praktično uporabnih, dekorativnih in simboličnih predmetov, ki so izredno pomembni za kulturno-historično in časovno opredeljevanje materialne kulture v jugovzhodnem predalpskem prostoru.¹ Poleg predmetov, ki so splošno značilni za starejšo železno dobo 7., 6. in 5. st., so tudi takšni, ki dajejo najdišču nek poseben pečat. Ta pojav ugotavljamo tudi na drugih starejše železnodobnih najdiščih, tako v jugovzhodnem predalpskem prostoru, kot na območju, na katerega ta prostor meji na severu, vzhodu, jugu in zahodu. Apeninski polotok s svojim severnim delom, južna Avstrija, Panonska ravnina in Balkanski polotok na jugu, so področja, ki vsako zase razvija svojo specifično materialno kulturo. Tako bi skoraj za vsa pomembnejša najdišča, ki so bila izraz večjega zaledja, lahko ugotovili značilne predmete, ali skupino predmetov, ki so bili tu posebno pogost grobni pridelek ali ostalina naselbinskega kompleksa. In prav ti predmeti dajejo najdišču posebno, svojsko obeležje.

Med najpogostejše predmete za spenjanje oblačil sodijo v Šmarjeti in sosednjih najdiščih, ki so gravitirala k naselbini na Vinjem vrhu,² prav gotovo čolničaste fibule, ki so dale temu najdišču posebno značilnost.

V glavnem razdelimo čolničaste fibule iz Šmarjete v dve veliki skupini:

- 1 čolničaste fibule z dolgo, na koncu profilirano nogo,
- 2 čolničaste fibule z gracilnim lokom in dolgo nogo z značilno profilacijo dveh svitkastih odebelitev in polkrožnega gumba.

1. Čolničaste fibule z dolgo profilirano nogo

V skupino velikih čolničastih fibul z dolgo profilirano nogo spadajo čolničaste fibule s širokim, v sredini odebeljenim in razširjenim čolničastim lokom, z enostavno peresovino, precej debelo iglo za spenjanje in dolgo na koncu profilirano nogo s C prerezom. Lok teh fibul je bogato okrašen, prav tako tudi sprednja stran noge.

Glede na ornamentacijo loka čolničastih fibul bi lahko med šmarješkimi primeri ugotovili sledeče variante (sl. 1):

Varianta A: v polja razdeljen lok s plastičnimi prečnimi svitki, polja okrašena z vrezanim cikcak motivom, ki je lahko dvojen, trojen ali četveren (tab. 1, sl. 4, 6; tab. 2, sl. 4).

Varianta B: v polja razdeljen lok s prečnimi plastičnimi svitki s cikcak vrezanim motivom in mrežasto narezanimi polji (tab. 1, sl. 3).

Varianta C: v polja razdeljen lok s prečnimi plastičnimi svitki v skupinah ali posamezno (tab. 1, sl. 5).

Varianta D: lok, okrašen zgoraj z vrezanim motivom »smrekove vejice« in polkrožnimi obstranskimi, poševno narezanimi polji (tab. 1, sl. 7).

Varianta E: lok z vrezanimi črtami v obliki dvojnega križa in dvojnega vrezanega romba (tab. 4, sl. 2).

Varianta F: gladek lok (tab. 3, sl. 6).

Glede na ornamentacijo noge pa bi lahko ugotovili sledeče variante (sl. 2):

Varianta A: viseči šrafrani trikotniki na zunanji strani noge (tab. 1, sl. 6).

Varianta B: stoječi šrafrani trikotniki na zunanji strani noge.

Varianta C: stoječi in viseči šrafrani trikotniki na zunanji strani noge (tab. 4, sl. 1).

Varianta D: vrezana cikcak linija na zunanji strani noge (tab. 1, sl. 3).

Varianta E: pasovi pokončnih vrezov (tab. 1, sl. 1).

Varianta F: poševni vrezi v skupinah, menjaje se v levo in desno stran (tab. 4, sl. 9).

Čolničaste fibule s profiliranim zaključkom noge, so prav gotovo osredotočene na zahodni predel jugovzhodnega predalpskega prostora, to se pravi na dolenska najdišča.

Množica teh fibul in njihove najrazličnejše, le temu področju lastne variante, že same po sebi kažejo, da so bile ne le obrtniški, temveč tudi oblikovni produkt jugovzhodno-predalpskih delavnic. Da čolničaste fibule s profiliranim zaključkom noge nikakor niso oblikovno tipične za apeninske kulturne skupine starejše železne dobe, sklepamo iz dveh dejstev:

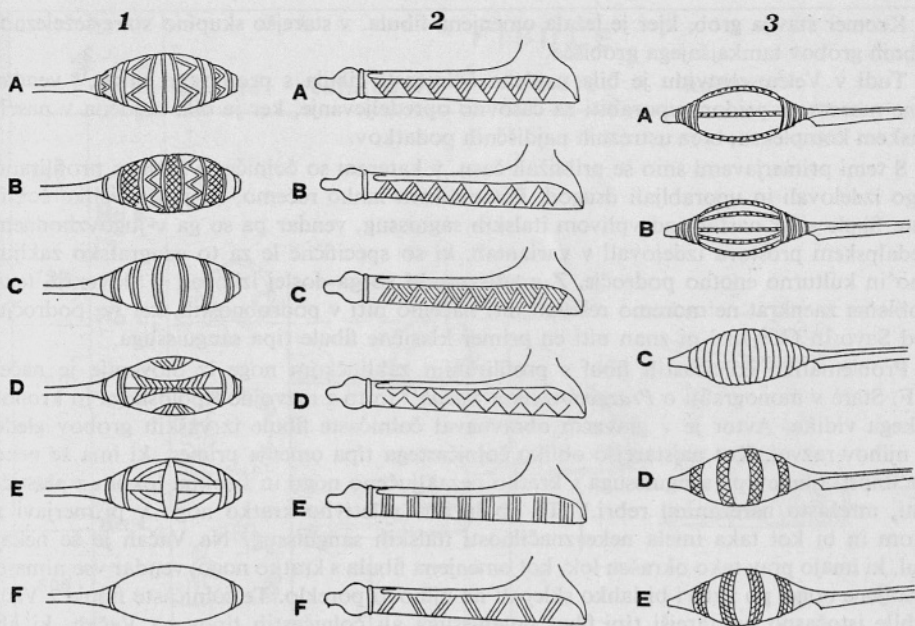
1. v Italiji so fibule tega tipa zelo redke,
2. v Italiji nimamo vseh najrazličnejših variant ki bi govorile, da so bile take fibule, del bistvenega oblikovnega zaklada tamkajšnjih železnodobnih kultur.

Tip čolničaste fibule s profiliranim zaključkom noge ni v nobeni zvezi z genezo starejših železnodobnih fibul jugovzhodnega predalpskega prostora, temveč je gotovo vplivan od kultur apeninskega polotoka, kajti tam zasledujemo, v vseh podrobnostih nastanek prvobitnih tipov čolničastih fibul. Te so se razvile iz tamkajšnjih variant lokastih fibul, ki so vodile do izpopolnjene oblike čolničaste fibule. Ta razvojna stopnja je fibula tipa sanguisuga klasične oblike. Ob ugotovitvi, da imamo na področju Balkanskega polotoka, v Liki, grobove s takšnimi fibulami, se nam vsiljujeta dve vprašanji:

1. kako so ti tipi apeninskih sanguissug dosegli severozahodni del Hrvaške,
2. ali so ti tipi sanguissug, ki jih najdemo na omenjenem področju v neposredni zvezi z najstarejšimi čolničastimi fibulami v Sloveniji.

Drugo vprašanje je tem bolj upravičeno, ker so takšne fibule tudi inventar grobov iz sv. Lucije (Most na Soči).³

Tip čolničaste fibule s profiliranim zaključkom noge, ki ga srečujemo sporadično tudi v Italiji, bi mogli z vso upravičenostjo obravnavati kot direktni ali pa samo posredni kulturni import iz naših krajev. Ta ugotovitev je zelo važna pri vrednotenju nekaterih grobnih celot s takšnimi fibulami na področju Italije. Pri tem mislimo, predvsem na grob 126 s situlo Benvenuti, v katerem so našli tudi čolničasto fibulo s profiliranim zaključkom noge.⁴ V inventarju tega groba vzbujata pozornost še dva predmeta; bronasta lokasta vozlasta fibula, s pasovi vrezov med vozli in večglava bronasta igla s trombastim zaključkom. Za bronasto vozlasto fibulo⁵ najdemo ustrezne paralele v jugovzhodnem predalpskem prostoru, zlasti na Vačah,⁶ na Magdalenski gori,⁷ na Rifniku⁸ in končno tudi na sami Šmar-

- 1 Variante okraševanja loka čolničastih fibul. — *Variante de l'ornementation de l'arc des fibules naviculaires.*
- 2 Variante okraševanja noge čolničastih fibul. — *Variante de l'ornementation du pied des fibules naviculaires.*
- 3 Variante okraševanja loka majhnih čolničastih fibul. — *Variante de l'ornementation de l'arc des petites fibules naviculaires.*

jeti.⁹ Ta tip fibule je po oblikovnem izvoru vsekakor zunaj področja severnoitalskih železno-dobnih kultur, je pa tipičen za jugovzhodni predalpski prostor. Tudi večglava bronasta igla s trombastim zaključkom je v jugovzhodnem predalpskem prostoru zelo razširjena in sodi k osnovni značilnosti Ha C oblikovnega zaklada. Za primer naj služi grob z oklepom iz Stične,¹⁰ grob s trinožnikom iz Novega mesta¹¹ in grob 5 gomile V iz Brezja pri Mirni peči.¹² Potemtakem ni nikakih zadržkov, da presojamo čolničasto fibulo s profiliranim zaključkom noge iz groba 126 v Benvenuti, kot vsaj oblikovni import iz jugovzhodnega predalpskega prostora.

Neko varianto tipa velike čolničaste fibule so izkopali v grobu 3 na posestvu Mate Petroviča ml. v Donji dolini.¹³ Omenjena fibula nima ohranjenega zaključka noge, tako da ne moremo z vso gotovostjo presojati, ali dejansko pripada obravnavanemu tipu, čeprav prečna segmentacija loka s slabo ohranjenimi vrezi govori v prid domnevi, da gre za podoben tip oziroma za neko enačico, ki ni imela okrašenih segmentov, podobno kakor fibula iz Šmarjete (tab. 1, sl. 5 in tab. 3, sl. 6). Fibula iz Donje doline utegne biti nekoliko mlajša, kot so klasični primeri, za kar govori ostro stopničast prehod loka v nogo.

V zvezi s časovnim opredeljevanjem velikih čolničastih fibul s profiliranim zaključkom noge bi morali upoštevati tudi gradivo iz grobišča v Hallstattu, kjer najdemo ta tip fibule le v grobu 80.¹⁴ Fibula je bila v grobu skupaj s fibulo očalarko z osmico, bronasto zapestnico z razprtima koncema in s steklenimi jagodami. Fibula nima ohranjenega zaključka noge in tudi ornamentacija loka odstopa od klasične dekoracije slovenskih primerov.

K. Kromer stavlja grob, kjer je ležala omenjena fibula, v starejšo skupino starejšezeleznodobnih grobov tamkajšnjega grobišča.

Tudi v Velemszentvidu je bila najdena čolničasta fibula s profilirano nogo,¹⁵ vendar je ne moremo s pridom uporabiti za časovno opredeljevanje, ker je bila najdena v naselbinskem kompleksu, brez ustreznih najdiščnih podatkov.

S temi primerjavami smo se približali času, v katerem so čolničaste fibule s profilirano nogo izdelovali in uporabljali drugod. Potemtakem lahko rečemo, da je tip velike čolničaste fibule sicer nastal pod vplivom italških sanguissug, vendar pa so ga v jugovzhodnem predalpskem prostoru izdelovali v variantah, ki so specifične le za to geografsko zaključeno in kulturno enotno področje. Z gradivom, ki so ga doslej izkopali v Sloveniji, tega problema zaenkrat ne moremo reševati niti načelno niti v podrobnostih, ker na področju med Savo in Gorjanci ni znan niti en primer klasične fibule tipa sanguissuga.

Problematico čolničastih fibul s profiliranim zaključkom noge iz Slovenije je načel že F. Starè v monografiji o *Prazgodovinskih Vačah*¹⁶ in to z razvojno tipološkega in kronološkega vidika. Avtor je v glavnem obravnaval čolničaste fibule iz vaških grobov glede na njihov razvoj. Kot najstarejšo obliko čolničastega tipa omenja primer, ki ima še neke značilnosti fibule tipa sanguissuga s kratko nezaključeno nogo in širokim lokom s plastičnimi, mrežasto narezanimi rebri.¹⁷ Ta fibula ima relativno kratko nogo v primerjavi z lokom in bi kot taka imela neke značilnosti italških sanguissug. Na Vačah je še nekaj fibul, ki imajo prav tako okrašen lok, kot omenjena fibula s kratko nogo, vendar vse nimajo ohranjene noge, po kateri bi lahko sklepali na njihovo poreklo. Te čolničaste fibule z Vač, bi bile istočasno najstarejši tipi fibul sanguissuga ali čolničastih tipov na Vačah, ki jih avtor opredeljuje v starejši del grobišča.¹⁸

Tudi H. Müller-Karpe je obravnaval problematiko čolničastih fibul, ko je objavil inventar groba s čolničasto fibulo z Libne.¹⁹ Tudi on je mnenja, da je treba iskati najstarejše tipe čolničastih fibul v severni Italiji. Meni, da so se velike čolničaste fibule s profilirano nogo pojavile v grobovih, v jugovzhodnem predalpskem prostoru, že zelo zgodaj. Do tega zaključka je prišel na podlagi inventarja groba iz gomile na Libni, kjer sta med drugim gradivom bili tudi skodela s poševno nažlebljenim ustjem in terina z nažlebljenim največjim obodom. Prav zaradi teh dveh posod, ki sta značilni za oblikovni zaklad prvega obdobja starejše železne dobe, opredeljuje vso grobno celoto in s tem tudi čolničasto fibulo v 8. st. pr. n. š.²⁰

Müller-Karpejevo datacijo čolničastih fibul s profiliranim zaključkom noge je skušal popraviti F. Starè, ko je problematiko teh fibul zajel s širšega zornega kota.²¹ Menil je, da je treba datacijo Müller-Karpeja popraviti, saj so skodele z nažlebljenim ustjem in terine z nažlebljenim največjim obodom često tudi pridatki grobov, ki sodijo že v časovni okvir 7. st. pr. n. š., ko je bila tradicija kulture žarnih grobišč na področju jugovzhodnega predalpskega prostora še zelo živa.²²

Ob inventarju groba 1 gomile I z Libne se je ponovno pokazala široka problematika, tako časovnega opredeljevanja čolničastih fibul, kot ostankov oblikovnega zaklada kulture žarnih grobišč v jugovzhodnem predalpskem prostoru²³ in nastajanja starejše železnodobne materialne kulture. Avtorju je uspelo, da je prikazal pomembnost tega groba v zvezi z nastankom najstarejših čolničastih fibul na Slovenskem in jim določil ustrezní časovni okvir s tem, da jih je postavil na začetek Ha D stopnje.

Ob Müller-Karpejevi in Staretovi diskusiji o problemu čolničastih fibul, se je načelno rešilo vprašanje nastanka in geneze čolničastih fibul, vsaj kar zadeva gradivo iz Slovenije.

Primeri čolničastih fibul z dolgo profilirano nogo iz Šmarjete z vsemi variantami, samo ponovno dokazujejo, da se je oblika čolničaste fibule v jugovzhodnem predalpskem pro-

4		FIBULE			
		lokaste	čolničaste	rtaste	kačaste
800	Ha B ₃				
750					
	Ha C ₁				
700					
	Ha C ₂				
650					
600					
550	Ha D ₁				
500					

4 Čolničaste fibule iz Šmarjete v časovni razporednici. — *Les fibules naviculaires de Šmarjeta dans le tableau chronologique.*

storu, posebno na dolenjskih najdiščih, razvijala v vseh možnih variantah, kar samo ponovno potrjuje mišljenje o njeni razširjenosti in uporabnosti. Tudi na Šmarjeti je bila tradicija kulture žarnih grobišč zelo močna in jo sledimo še globoko v starejšo železno dobo, kar bi v marsičem pripomoglo k dataciji največjih čolničastih fibul s profiliranim zaključkom noge, ki bi jih glede na prej omenjene analogije morali postaviti na konec 7. st. pr. n. š. (Ha C). To bi bil začetek njihove uporabe, ki traja skozi prvo polovico 6. st. vse do druge polovice 6. st. pr. n. š., ko jih zamenjajo manjše, verjetno bolj uporabne fibule, ki so služile za spenjanje tanjših tkanin, kot izraz novega okusa tistega časa.

2. Čolničaste fibule z gracilnim lokom in dolgo nogo s profiliranim zaključkom

Pogosto srečamo v starejše železnodobnem inventarju na Slovenskem, skupaj z velikimi čolničastimi fibulami s profilirano nogo, tudi klasični tip tako imenovane šmarješke fibule. To je sponka z majhnim, gracilnim lokom in dolgo nogo, ki se zaključuje s karakte-

ristično profilacijo dveh svitkastih odebelitev in polkrožnega gumba.²⁴ Med gradivom iz Šmarjete, ki ga hrani Narodni muzej v Ljubljani, je ohranjenih precej takih fibul (tab. 3, sl. 2—5, 7, 8, 11—15; tab. 4, sl. 5—8, 10, 11), vendar pa nam ni znan sestav grobov, kjer so bile najdene.

Prav tako, kot velike čolničaste fibule, imajo tudi šmarješke majhne čolničaste fibule več variant pri krašenju drobnega čolničastega loka. Te variante, bi v grobem veljale tudi za čolničaste fibule jugovzhodnega predalpskega prostora (sl. 3):

Varianta A: lok s tremi vzdolžnimi, rahlo dvignjenimi, poševno narezanimi rebri (tab. 3, sl. 4, 7, 8, 10—15; tab. 4, sl. 5—8, 10, 11).

Varianta B: lok s petimi vzdolžnimi, rahlo dvignjenimi, poševno narezanimi rebri (tab. 3, sl. 2, 3, 5).

Varianta C: z narebrenim lokom (tab. 1, sl. 8).

Varianta D: s prečnimi, mrežasto narezanimi pasovi (tab. 2, sl. 3, 5, 6, 8).

Varianta E: lok s prečnimi pasovi plastično poševno narezanih svitkov (tab. 2, sl. 8).

Na ozemlju srednje in severne Italije srečujemo često v starejšeželeznodobnih grobovih majhne čolničaste fibule, ki jih nikakor ne moremo direktno vezati z našimi klasičnimi primeri šmarjeških fibul.

Na grobišču v sv. Luciji (Most na Soči) sta znana dva grobova, ki sta med ostalim grobnim inventarjem vsebovala tudi majhno čolničasto fibulo šmarješkega tipa. Medtem ko sodi čolničasta fibula iz groba 1873 h klasičnemu tipu šmarjeških fibul,²⁵ bi fibulo iz groba 404²⁶ vrednotili kot soroden primerek, klasičnemu tipu vsekakor podoben in sočasen oblikovni pojav.

Grob 1873 iz Mosta na Soči razen čolničaste fibule šmarješkega tipa ni vseboval ničesar, tako da ne pride v poštev za določanje starosti tega tipa fibule. Ne da bi direktno posegli v problematiko šmarjeških fibul, naj se vsaj bežno dotaknemo groba 404, s prej omenjeno čolničasto fibulo. V tem grobu je ležala še conalna posoda, čolničasta fibula, gumbi in bronaste jagode.²⁷ Po Marchesettijevi objavi sklepamo, da pripada grob neki zgodnji fazi Ha D stopnje.

Če sežemo proti severu, se naše raziskave osredotočijo v gradivo iz grobišča v Hallstattu,²⁸ kjer so klasične fibule šmarješkega tipa ležale v številnih grobovih.²⁹ Za kronološko preučevanje šmarješkega tipa fibul prihaja v poštev, zaradi ustreznega spremnega gradiva, le pet grobov. Na prvem mestu je omeniti žgan grob 307,³⁰ v katerem sta bili dve glinasti posodi, dve živalski fibuli v obliki psa z nezaključeno nogo in preprosto peresovino, večje število igel z okroglo glavico,³¹ šivanko, bronasta pasna spona, večglava igla s trombastim zaključkom in ščitnikom ter bronasta situla. Po Ramsauerjevem zapisniku so v tem grobu našli tudi fragment, s firnežem prevlečene keramike, ki pa po njegovem mnenju ne pripada direktno grobnemu inventarju in je zato ne moremo uporabljati kot kriterij pri časovnem opredeljevanju. Fibula očalarka korenini kot tip v razvitih fazah KŽG, ima pa zelo dolgo tradicijo, saj jo najdemo celo v inventarju mlajše železnodobnih grobov. Iz formalno tipološkega stališča bi morali fibulo očalarko uvrstiti k starejšemu tipu, seveda v kolikor upoštevamo, da so fibule očalarko manjših dimenzij starejšega porekla.³² Živalska fibula iz tega groba ima osnovno značilnost starejše variante, ne toliko zaradi močno shematizirano upodobljenega psa, kolikor zaradi preproste enopetljaste peresovine in odprtega zaobljenega zaključka noge. Slednje značilnosti so tipične za starejšeželeznodobno obdobje apeninskih in jugovzhodnih predalpskih kultur. Dokaz tega je inventar groba 288 iz Hallstatta,³³ kjer so našli podobno figuralno fibulo, še nekoliko starejše variante. Ta grob na eni strani časovno opredeljuje zlasti antenski meč,

na drugi strani pa bronasta nasvitkana zapestnica in bronasta večglava igla za spenjanje. Okvirno bi jo opredelili v Ha C horizont; če pa upoštevamo, da igla še nima trombastega zaključka, smo jo upravičeni postaviti kronološko pred varianto večglavih igel, ki so jih našli v omenjenem grobu 307, skupaj s čolničasto fibulo. Grob 307 iz Hallstatta bi morali tako postaviti v časovni razpon poznega Ha C horizonta, prav gotovo pa pred začetek Ha D stopnje. To nam potrjuje tudi dno bronaste situle iz tega groba, ki ni pritrjeno z zakovicami na zunanji spodnji del oboda plašča. Situla ima torej tehnične značilnosti Ha C časa.³⁴ Grob 307 iz Hallstatta nam s svojim inventarjem dokazuje, da sodi nekam na konec Ha C horizonta. S tem pa smo dobili tudi kronološko osnovo čolničaste fibule z mrežasto narezanimi svitkastimi pasovi.

Do sedaj nismo uporabili direktne poti za časovno opredeljevanje šmarješkega tipa fibul, vendar z grobom 938 iz Hallstatta pridemo do jedra tega problema.³⁵ V tem grobu so našli čolničasto fibulo s prečnimi, mrežasto narezanimi pasovi, tip, ki se da opredeliti v najpoznejši Ha C horizont. Da je res tako, dokazujeta dve bronasti večglavi igli, od katerih nam igla s trombastim zaključkom ponovno govori, da je treba ta grob postaviti v drugo polovico 7. st. pr. n. š. Tako tudi fibulo klasičnega šmarješkega tipa, ki je ležala v istem grobu, zaradi okoliščin najdbe stavljamo v drugo polovico 7. st. pr. n. š.

Do iste datacije šmarjeških fibul pridemo tudi na podlagi analize drugih grobnih celot iz Hallstatta. Naj navedem inventar žganega groba 597,³⁶ z večglavo iglo z močno profiliranim ščitnikom, t. j. tip, kakršnega poznamo z Malenc,³⁷ ki ga je treba prav tako postaviti na konec 7. st. pr. n. š.

Končno ne smemo prezreti dvojnega groba 893 iz Hallstatta,³⁸ v katerem so razen šmarješke fibule našli še bronasto pravokotno pasno spono, odlomek železnega predmeta ter fibulo z dvema rtoma. Res je to dvojen grob, toda zaradi okoliščin njune lege oba groba brez večjih zadržkov lahko postavimo v čas malene iste generacije tako, da je med njima v najslabšem primeru časovni presledek tridesetih let. Pasna spona in fibula z dvema rtoma pripadata prej pokopanemu, čolničasta šmarješka fibula pa pozneje pokopanemu pokojniku. Pri dataciji nas zlasti zanima dvortasta fibula, ki je kot tip italškega izvora in jo moremo zaradi ozkega loka, neprofiliranih rtov in odprtega zaključka noge, brez pomislekov postaviti v okvir 7. st. pr. n. š. Pravokotna pasna spona, za katero je že F. Starè ugotovil, da je kot tip nastala v jugovzhodnem predalpskem prostoru,³⁹ ne govori proti časovni opredelitvi, saj je tudi v Sloveniji dokumentirana, celo že v prvi polovici 7. st. pr. n. š.; zlasti še, če pri dataciji tega groba upoštevamo inventar groba z oklepom iz Stične, za katerega predstavlja meč tipa Möriiger starejšo, večglava igla s trombastim zaključkom pa podnjo časovno mejo.⁴⁰

Zelo zanimivo sliko o starosti fibul šmarješkega tipa dobimo ob pregledu grobnih celot s takimi fibulami iz Donje doline.⁴¹ Tudi na tem najdišču nastopa šmarješka fibula v svoji klasični obliki, oziroma v njenih najbližjih variantah z gradivom, ki potrjuje naše dosedanje kronološke izsledke. V žganem grobu na prvi njivi Nikole Šokića,⁴² ki je bil po pridatkih zelo bogat so izkopali bronast torkves, ki je kot tip značilen zlasti za poznejše obdobje KŽG. Tu in tam pa ga najdemo tudi v inventarju časovno mlajših grobov, vendar ne tako pogosto. Kot preostalo KŽG kulture lahko v tem grobu vsekakor vrednotimo tri skodele. Vse tri so na zunanji strani zgornjega roba okrašene z vzdolžnimi, rahlo prečno postavljenimi kanelurami, v katerih takoj spoznamo tipološki sediment KŽG (Turbanderschale). Problematiko tega tipa posod je skušal rešiti že F. Starè.⁴³ Po njegovi razlagi postavimo vse tri skodele iz omenjenega groba v vrsto mlajših tipov teh skodel, podobno kot skodele z oklepom iz Novega mesta.⁴⁴ Tudi skodele iz Donje Doline bi mogli na podlagi spremnega gradiva drugih grobnih celot postaviti v starejše železnodobni časovni

horizont, pri čemer nam kot spodnja, najmlajša časovna meja služi inventar groba s čolničasto fibulo z Libne.⁴⁵ V obravnavanem grobu iz Donje Doline je ležal tudi vrček z visokim, nad ustje dvignjenim ročajem, ki je na največjem obodu prav tako okrašen s poševnimi kanelurami. Pri tej posodi nas ne zanima toliko njen okras, kot njena oblika, saj pripada tipu Bayerdorf-Velatice, seveda ne v strogo kronološkem smislu. Takšni lončki z ročajem se v jugovzhodnem predalpskem prostoru najdejo še po Ha B časovnem horizontu, za kar imamo lepe dokaze v gradivu iz Bele krajine in iz same Šmarjete,⁴⁶ kjer so v čisti ali le nekoliko spremenjeni varianti. Prav tako lahko v amforici iz obravnavanega groba iz Donje Doline⁴⁷ gledamo neko ostalino oblikovnega zaklada KŽG, ne le zaradi oblike same,⁴⁸ temveč tudi zaradi dekoracije največjega oboda, ki jo na prehodu v vrat sestavljajo bradavice in kanelure. Keramično gradivo tega groba je arhaično, kar priča o trdoživosti oblik, ki so značilne za KŽG. Vso pozornost terja tudi fragmentirana žara tega groba, ki kaže naravnost osnovne značilnosti KŽG kulture zahodno panonskega značaja.⁴⁹

Razen grobo obdelanega lončka z ročajem je treba omeniti še skodelico z bradavico na največjem obodu in z dvema izrastkoma na trakastem ročaju.⁵⁰ V Sloveniji najdemo ta tip posode že v gradivu žganega grobišča iz Hajdine (Ha B horizont)⁵¹ in žganega groba iz Stične,⁵² v katerem je bila situla z okrašenim pokrovom. S KŽG je tudi najožje povezan simbolični predmet s ptičjima protomoma in s trikotnima obesoma na njiju.⁵³ V kronološkem smislu ga ne moremo s pridom uporabiti, zanimiv je le kot motiv, ki je pogojen v simboličnih predstavah KŽG. Med kovinskim inventarjem je zlasti omeniti dvojno petljasto lokalno fibulo s trikotno nogo in rahlo odebeljenim lokom, ki je okrašen z vrezi, tip katerega mesto je brez dvoma v Ha C oblikovnem zakladu.

Ob kronološkem vrednotenju tega groba iz Donje Doline, v katerem so našli klasično šmarješko čolničasto fibulo, ne smemo prezreti še štirih jantarjevih in dveh bronastih jagod sodaste oblike.⁵⁴ Zlasti za jantarjeve jagode imamo dobro primerjavo v prej omenjenem grobu 1 gomile I z Libne,⁵⁵ kjer je takšna jagoda bronasta, dalje jagode iz groba z zlatim diademom z Malenc⁵⁶ ter jagode iz zlate najdbe v okolici Celja.⁵⁷ Formalna povezava med omenjenimi najdbami je očitna; postavimo jih lahko v časovni razpon med sredino Ha C in začetkom Ha D horizonta.

Ako strnemo opazovanja kronološke pripadnosti posameznih predmetov iz groba 1 iz prve parcele Nikole Šokića iz Donje Doline ugotovimo, da v grobu ni gradiva, ki bi govorilo proti časovni opredelitvi čolničaste fibule klasičnega šmarješkega tipa v obdobje starejše železne dobe, točneje v čas 7. st., če ne morda začetkov 6. st. pr. n. š.

Komparativna kronološka izvajanja v zvezi z gradivom centralno-balkanskega kompleksa ne bi bila popolna, če ne bi omenili še dveh grobov iz Donje Doline, ki z vso ostrino tipološko, kronološko in historično neposredno osvetljujejo problematiko tipa šmarješke fibule in variante, ki je tej najbolj sorodna.

V skeletnem grobu 8, ki so ga izkopali na parceli Iva Stipančevića,⁵⁸ so našli razen klasičnega tipa šmarješke fibule, še štiri bronaste fibule, od katerih moremo eno neposredno uvrstiti v oblikovni zaklad jugovzhodno predalpskih fibul starejše železne dobe. Gre namreč za fibulo s prečno nasvitkanim lokom in z dolgo nogo, ki se zaključuje s svitkasto profilacijo. Podobno, kot šmarješki fibuli moremo tudi temu tipu fibule določiti časovni okvir pozne Ha C ali najzgodnejše Ha D stopnje. Isto velja tudi za ostale tri fibule,⁵⁹ ki imajo s svitki razčlenjen lok. Bronasta zapestnica samo potrjuje kronološko sliko, ki je podana s šmarješkim tipom fibule. Prav tako se od nakazanega časovnega okvira ne oddaljujejo, delno tordiran, delno pa z vrezi okrašen torkves, posebej pa ne ostanek večglave bronaste igle, za katerega smo upravičeni iskati tipološke paralele v kompleksu večglavih Ha C igel, ki so tako zelo značilne za ta čas v jugovzhodnem predalpskem prostoru.

V otroškem skeletnem grobu 5, ki so ga izkopali na parceli 2 Nikole Šokića,⁶⁰ so našli nekoliko poškodovano, bronasto, čolničasto fibulo s prečnimi, mrežasto narezanimi pasovi na loku, varianto šmarješke fibule. Iz tega groba je pomembna tudi rtasta fibula starejše variante, ki bi jo lahko brez zadržkov vključili v oblikovni zaklad poznega Ha C horizonta. Bronasta okrogla plošča, izdelana v predrti tehniki močno spominja po motiviki dekoracije na bronaste okove nožnic trakokimerijskega oblikovnega izvora. S tem se okvirno približujemo, tudi v širšem smislu, pojavu in ostanku trakokimerijskih značilnosti na prostoru Balkanskega polotoka. Ta ugotovitev ima realno podlago v presoji bronastega razdelilca za jermenje. V tem razdelilcu lahko neposredno gledamo, če ne že direkten pa vsaj indirektni dokaz tistih starejše železnodobnih pojavov, ki so najožje povezani v celotnem jugozahodnem evropskem prostoru s trakokimerijskimi elementi. Razdelilec in omenjena varianta šmarješke čolničaste fibule sta v tem grobu prav gotovo tuja in obenem odražata dve, za Donjo Dolino pomembni vplivni sferi. S stališča Donje Doline, se v tem grobu križa severozahodna predalpska sfera, ki jo predstavlja za Šmarjeto tako značilna fibula in tista jugozahodna, ki nam pomeni mejnik in vmesni člen med pozno bronasto in železno dobo in mejnik, ki loči, v okviru starejše železne dobe starejše elemente od mlajših. Prav ob grobu 5 iz Donje Doline lahko rečemo, da v času čolničastih fibul, kakršne so našli v tem grobu, še ne moremo govoriti o skitskih vplivih, ampak da gre tu še vedno za kulturni horizont, ki je pod vplivom trakokimerijskih elementov.

Kronološko problematiko čolničastih fibul tipa Šmarjeta iz Slovenije osvetljuje nekaj grobnih celot starejše železnodobnih najdišč, ki leže zahodno od črte Kranj—Libna. Gre zlasti za gradivo dolenskih nekropol, z izjemo ženskega groba v Kranju in na Libni, v kolikor te ne presojamo še v dolenskem kulturnem sklopu.

Če posežemo po tistih čolničastih fibulah šmarješkega tipa, ki so jih našli z oblikovno najstarejšim gradivom, potem je na prvem mestu omeniti inventar ženskega groba iz Kranja, ki so ga pred minulo vojno izkopali na žganem grobišču vile Prah.⁶¹ Čolničasto fibulo šmarješkega tipa so v omenjenem grobu izkopali skupno z masivnimi bronastimi, oglato skovanimi zapestnicami s presegajočimi konci, s ploščatim obročkom, ki je vzdolžno kaneliran in ob robovih okrašen še s poševnimi drobnimi vrezi. Masivne oglate zapestnice v kronološkem smislu niso tako značilne, da bi služile za ostro časovno opredeljevanje. Nekoliko več podatkov nam nudi kaneliran, z vrezi okrašen obroček, sicer pa tudi take tipe obročkov ne moremo jemati, kot kriterij za časovno opredeljevanje, saj se v različnih variantah pojavljajo od najstarejših faz železne dobe, se pravi od konca Ha B ali začetka Ha C horizonta, pa vse tja do vključno mlajših stopenj starejše železne dobe. Keramično gradivo, ohranjeni so le ostanki žare, bi lahko bilo tipično za starejše obdobje starejše železne dobe. Kronološko sliko groba dopolnjuje tudi fragmentiran torkves, tip, ki je značilen za vse obdobje KŽG in ga v grobu iz Kranja presojamo kot neposredno tradicijo te kulture v starejše železnodobnem kompleksu Gorenjske. Slednje se tudi prav dobro sklada z načinom pokopa na kranjskem grobišču kompleksa vile Prah, obenem pa tudi z večino starejše železnodobnih najdišč Gorenjske, kjer živi v nasprotju z dolenskim kompleksom v načinu pokopa tradicija KŽG skoraj brez izjeme skozi vso starejšo železno dobo.⁶² Obravnavani grob iz Kranja ima potemtakem elemente KŽG, fibula šmarješkega tipa iz tega groba pa je v ožjem regionalnem smislu tujka. Pomen tega groba iz Kranja je v tem, ker dokazuje, da so obstajali tipi šmarjeških čolničastih fibul že v času neposredne tradicije KŽG na Gorenjskem. Če se pa pridružimo časovni opredelitvi F. Stareta ugotovimo, da je te fibule treba postaviti v časovni razpon šmarješkega obdobja starejše železne dobe.

Pri ugotavljanju porekla najstarejše oblike čolničastih fibul šmarješkega tipa je nadvse pomemben grob 36 gomile 7 iz Brezja pri Mirni peči.⁶³ V grobu so skupaj s šmarješko

fibulo našli bronast nasvitkan torkves s spiralno uvitimi konci. Taki torkvesi v jugovzhodnem predalpskem prostoru niso številni. S strogo tipološkega stališča bi jih lahko primerjali z vaškimi vozlastimi fibulami, s čimer bi takoj dobili neko izhodišče tudi za kronološko opredelitev, ki se v tem primeru omejuje na Ha C časovni horizont. To datacijo potrjuje tudi žgani grob z Rifnika, kjer so našli skoraj enaka torkvesa skupaj z železno lunulasto fibulo z ostanki bronastih priveskov starejše variante. Grob z Rifnika se časovno opredeljuje prav na začetek Ha C stopnje jugovzhodnega predalpskega kompleksa in obenem ugotavljamo pri njem močno tradicijo KŽG.⁶⁴ Koščene diskaste lamele, ki so jih tudi izkopali v tem grobu nam za ožjo časovno opredelitev ne pomenijo mnogo, saj so takšne koščene lamele tudi sestavni del bogate steklene ogrlice z Vintarjevca pri Litiji;⁶⁵ ta grob pa je datiran s certoškimi fibulami s samostrelno peresovino. Če pa sledimo takšnim najstarejšim lamelam, moramo poseči globoko nazaj v kulturni in časovni kompleks KŽG, kot ga poznamo z grobišča na dvorišču SAZU v Ljubljani.⁶⁶ Tip masivne, bronaste nasvitkane zapestnice z drobno narezanimi medprostori je dokumentiran na Vačah že v starejših grobovih, tako da nam ta zapestnica le potrjuje prej navedene časovne zaključke. Izven omenjenega časa, v zgodnji Ha C horizont, bi morda postavili bronaste ploščate uhane z drobnimi nizi vtolčenih in iztolčenih pik, ki so zlasti pogosti v Ha D stopnji in modre steklene jagode na bronastih zankah za katere pa ni ugotovljeno poreklo.

Grob 36 iz Brezja pri Mirni peči kaže mnogo dokumentiranih arhaičnih potez, in tako moramo čolničasto fibulo šmarješkega tipa v sklopu splošnega značaja ostalih najdb tega groba postaviti v časovni horizont, ki ni mlajši od Ha C stopnje.

Starost šmarjeških čolničastih fibul spričuje tudi inventar groba 34 gomile I iz Brezja pri Mirni peči,⁶⁷ kjer jo dobimo skupaj z veliko čolničasto fibulo s profiliranim zaključkom noge, za katero smo že skušali ugotoviti časovno izhodišče. Prav v tem se ta grob po svojem sestavu delno ujema s prej obravnavanimi grobovi iz Hallstatta.⁶⁸ Medtem ko ostalo gradivo v njem ne govori za mlajši čas, je problem le še v varianti rtaste fibule tipa Libna.⁶⁹ Da je izvor tega tipa fibul iskati že v starejših obdobjih starejše železne dobe, nakazujejo primeri teh fibul raznih variant iz jugozahodnega dela Slovenije, zlasti iz Tržišča pri Cerknici.⁷⁰ Potemtakem grob iz Brezja in s tem tudi čolničasto fibulo šmarješkega tipa brez pridržka lahko postavimo v časovni okvir Ha C stopnje.

Zelo podobno kronološko sliko dobimo pri vrednotenju groba 1 gomile I z Libne.⁷¹ V njegovem inventarju najdemo varne ostaline KŽG, kot je npr. grafitirana terina s poševno nažlebljenim največjim obodom. Pozne Ha C značilnosti opazimo tudi v fibuli s tremi rti starejše variante, dalje v jadrasti fibuli, v dveh fibulah, katerih lok je okrašen s prečnimi mrežasto narezanimi pasovi in končno še v ostalem gradivu, ki se družijo z enim primerom klasične šmarješke fibule⁷² in še z neko starejšo izpeljanko tega tipa.⁷³

Zelo pomembna grobna celota za ugotavljanje časovnega porekla fibul tipa Šmarjeta je ženski grob z Malenc z zlatim okrasom.⁷⁴ Razen dveh šmarjeških fibul so v tem grobu našli dve majhni čolničasti fibuli, o katerih bi lahko rekli, da sta neposredni in istodobni izpeljanki šmarješkega tipa, za kar govori zlasti z drobnimi svitki okrašen lok na prehodu v peresovino in nogo. Ti dve fibuli se razlikujeta od klasičnega tipa šmarješke čolničaste fibule le po tem, da nimata na čolničastem loku treh plastičnih, poševno narezanih reber. Namesto tega okrasa imata fibuli na vrhu loka luknjico, v kateri je tičala bronasta zanka, ki je gotovo služila za pripenjanje okraskov, podobno kot pri fibulah iz Donje Doline, iz groba 5 druge parcele Nikole Šokića,⁷⁵ v katerem so našli varianto šmarješke fibule skupno s trakokimerijskimi elementi. Isto velja za grob 9 iz parcele Mate Petroviča st., v katerem so našli elemente, ki bi posredno lahko izvirali v trakokimerijskem oblikovnem zakladu. Gre namreč za bronaste razdelilce za pas, izdelane v predrtni tehniki s centralnim

motivom križa.⁷⁶ Z obravnavano čolničasto fibulo z zanko na loku so našli še dve lokasti fibuli dvojnopetljastega tipa s tipično glasinsko nogo in bronast tordiran torkves, kar dovolj jasno govori za Ha C časovno poreklo tega groba. Potrebno pa je pripomniti, da zanke na obravnavanih fibulah iz Donje Doline niso iz žice, ki je vdeta skozi čolničast lok temveč, da je lok masiven, zanke pa so vlite. Ta tehnični razloček nas navaja le k domnevi, da so v Donji Dolini in na geografskem kompleksu Bosne in Hercegovine omenjeni tip fibule izdelovali na tak način. Problem okrasja na čolničastih fibulah ni značilnost le Ha C časovnega horizonta, tak način bi mogli izvajati iz starejših obdobij na področju Balkanskega polotoka in jugovzhodnega predalpskega prostora, na lunastih fibulah in lokastih fibulah z zankami na loku.⁷⁷ Ploščate, bronaste, vzdolžno nažlebljene, v več kolo-barjev zvite uhanе smo obravnavali že v zvezi z grobom iz Kranja⁷⁸ in ugotovili, da jih najdemo že v Ha C horizontu. Za kronologijo zelo važna najdba v ženskem grobu z Malenc je nakit iz zlatih sodastih jagod in zlatih našivkov. Neposredno funkcionalno in oblikovno zvezo najdemo v grobu 1 gomile I z Libne, toda v bronasti izvedbi. V libenskem grobu pa je čolničasta fibula šmarješkega tipa, s čimer je dana neposredna zveza med grobom z Libne in grobom z Malenc. Do zelo podobnih kronoloških zaključkov pridemo tudi na podlagi zlatih deteljastih lamel, okrašenih s koncentričnimi krogi s piko. Časovno opredelitev teh zlatih lamel zagotavlja grob 27 gomile I v Stični,⁷⁹ v katerem so med drugimi tipi fibul našli tudi čolničasto fibulo šmarješke variante s prečnimi mrežasto narezanimi pasovi.⁸⁰ Stiški grob opredeljujejo zlasti majhne čolničaste fibule starejših variant⁸¹ in kačasta fibula s pestičastimi izrastki v Ha C časovni horizont. S. Gabrovec je ta grob postavil v Ha D₁ horizont,⁸² vendar so tipi čolničastih fibul tipološko gotovo starejši, in so nastale in bile uporabljane brez dvoma v nakazanem časovnem okviru.

Najmlajšo, spodnjo časovno mejo čolničastih fibul šmarješkega tipa dokumentira trenutno grob 22 gomile 13 iz Brezja pri Mirni peči.⁸³ Če pregledamo njegovo vsebino, moramo ugotoviti, da se v tem grobu tip šmarješke čolničaste fibule družijo z že razvito obliko kačaste fibule,⁸⁴ ki je vsekakor po tipološkem in tudi kronološkem razvoju mlajša od kačastih fibul groba 27 gomile I iz Stične. Mlajši značaj tega groba je označen z dvema bronastima votlima zapestnicama, ki so okrašene z drobnimi žlebi. Ta nakit moremo uvrstiti k značilnostim Ha D oblikovnega zaklada. Za isto časovno opredelitev utegne govoriti tudi s pokrovom pokrita in z jajčastimi izboklinami okrašena terina, kakršne so znane v mlajšem obdobju starejše železne dobe (Ha D).

Velike čolničaste fibule z dolgo profilirano nogo in klasične šmarješke, smo sledili na širšem območju jugovzhodnega predalpskega prostora in sosednjih pokrajin v ženskih grobovih, kot najznačilnejša praktično uporabna predmeta. Predvsem ugotavljamo, da so te fibule, zlasti šmarješke, pridatki v grobovih s še izrazito tradicijo KŽG, kar pride posebno do izraza na področju jugovzhodnih predalpskih najdišč in v Donji Dolini.

Nič ni torej nenavadnega, da je čolničasta sponka tako značilna za kompleks šmarjeških najdišč, saj je ravno tu tradicija KŽG zelo močno zakoreninjena v obdobju starejše železne dobe.⁸⁵ Prav v tem najstarejšem obdobju je ugotovljen močan poudarek KŽG, ki je dal šmarješkemu kompleksu nek svojstven značaj, ne samo v tipologiji materialne kulture, temveč tudi v načinu pokopa (žgani pokopi v gomilah), kultnih in obrednih predmetih z značilno simboliko te kulture (kultne palice — scepterji)⁸⁶ in v raznih drobnih detaljih, ki jih lahko vezemo na KŽG.

Šmarješka čolničasta fibula ni izrazit predmet materialne kulture KŽG, saj se pojavi v začetku 7. st. pr. n. š., ko je KŽG že v zatonu, pač pa jo lahko označimo kot njen odmev v prvem obdobju starejše železne dobe.

Šmarješka čolničasta fibula je najpogostejše pridatek grobov, ki imajo značilnosti poznega Ha C oblikovnega zaklada in se v teh grobovih družijo s predmeti, ki opredeljujejo ta časovni horizont. Najdemo pa jo tudi v grobovih, ki jih upravičeno opredeljujemo v mlajšo fazo starejše železne dobe jugovzhodnega predalpskega prostora, to je v čas razvitih variant kačastih fibul (glej sl. 4).

Časovni okvir izdelave, zlasti pa nošnje šmarjeških čolničastih fibul bi po teh ugotovitvah obsegal obdobje med začetkom 7. st. pr. n. š. do vključno prve polovice 6. st. pr. n. š.

Ko smo ugotovili časovni okvir vznika, izdelave in uporabe čolničastih fibul šmarješkega tipa moramo še enkrat pripomniti, da imenujemo majhno čolničasto fibulo z dolgo profilirano nogo in tremi nekoliko dvignjenimi, poševno narezanimi rebri na loku in z dolgo na koncu profilirano nogo fibulo šmarješkega tipa, kar opravičujemo s številnimi najdbami takšnih fibul v grobovih šmarješkega kompleksa. Takšne fibule pa so v uporabi tudi na drugih prazgodovinskih najdiščih, posebno v jugovzhodnem predalpskem prostoru.

Nikakor pa ne moremo zanesljivo trditi, da so te fibule izdelovali izključno le na območju šmarješkega kompleksa, saj so lahko tudi lokalni izdelek na drugih velikih prazgodovinskih najdiščih, kjer jih najdemo. Zdi se, da so te fibule značilne za nek širši teritorij, v katerem je šmarješki kompleks s svojimi obrobni centri imel pomembno in odločilno vlogo. Fibule, ki so na tem najdišču tako pogostne so po njem dobile svoje ime, česar pa ne moremo niti popolnoma upravičiti.

Opis predmetov

1. Bronasta čolničasta fibula z dolgo, na koncu profilirano nogo. Peresovina in igla sta bili železni. Na loku je okrašena z dvema pasovima vrezane cikcak linije in s svitkastimi odebelitvami (inv. št. 5076); d. = 13,6 cm (tab. 2, sl. 4).

2. Bronasta čolničasta fibula z odlomljeno peresovino. Igla za spenjanje je bila železna in je delno ohranjena v ležišču. Lok je okrašen z dvojno vrezano cikcak črto in s svitkastimi odebelitvami (inv. št. 4964); d. = 10,6 cm (tab. 2, sl. 2).

3. Bronasta čolničasta fibula z delno odlomljeno nogo. Manjkata tudi peresovina in igla, ki sta bili železni. Ležišče igle je okrašeno s trojnimi vrezanimi stoječimi trikotniki. Lok je okrašen v sredini s pasom mrežastih vrezov, vrezano cikcak linijo in svitkastimi odebelitvami (inv. št. 4963); d. = 8,5 cm (tab. 1, sl. 3).

4. Bronasta čolničasta fibula z dolgo na koncu profilirano nogo. Peresovina in igla manjkata in sta bili verjetno železni. Lok je okrašen z dvojno vrezano cikcak linijo in s svitkastimi odebelitvami (inv. št. 4961); d. = 12,2 cm (tab. 2, sl. 7).

5. Bronasta čolničasta fibula z delno odlomljeno nogo in iglo za spenjanje. Ležišče igle je okrašeno s pasovi drobnih prečnih vrezov, lok z dvojno vrezano cikcak linijo in s svitkastimi odebelitvami (inv. št. 884); d. = 13,9 cm (tab. 1, sl. 1).

6. Bronasta prelomljena čolničasta fibula, ima dolgo, na koncu profilirano nogo. Manjkata ji peresovina in igla za spenjanje, ki sta bili železni (inv. št. 886); d. = 6,3 cm (tab. 3, sl. 6).

7. Bronasta čolničasta fibula z dolgo na koncu profilirano nogo. Fibula je prelomljena in ji manjka del igle za spenjanje. Lok je okrašen z dvojnimi vrezanimi cikcak linijami in s svitkastimi odebelitvami (inv. št. 887); d. = 15,4 cm (tab. 1, sl. 4).

8. Bronasta čolničasta fibula z dolgo na koncu profilirano nogo. Manjkata ji peresovina in igla za spenjanje. Ležišče igle je okrašeno s trojnimi vrezanimi cikcak linijami (inv. št. 888); d. = 10,2 cm (tab. 1, sl. 6).

9. Bronasta čolničasta fibula z dolgo, delno odlomljeno nogo. Lok je okrašen s trojnimi vrezanimi cikcak črtami, vendar je zelo poškodovan in je ornament slabo viden. Na lok sta prirjavela železen in bronast obroček (inv. št. 889); d. = 10,8 cm (tab. 3, sl. 1).

10. Bronasta čolničasta fibula z delno odlomljeno nogo, peresovino in iglo za spenjanje. Lok je okrašen z dvojnimi vrezanimi cikcak črtami in svitkastimi odebelitvami (inv. št. 890); d. = 6,1 cm (tab. 1, sl. 2).

11. Bronasta čolničasta fibula z dolgo na koncu profilirano nogo. Ležišče igle je okrašeno z dvojno vrezano cikcak črto. Lok je okrašen s trojno in četverno črto ter s svitkastimi odebelitvami.

Na nogo je nadet bronast masiven obroček kvadratnega preseka, na katerem visi večji bronast obroček z verižico (inv. št. 885); d. = 13,1 cm (**tab. 2, sl. 1**).

12. Fragmentirana čolničasta fibula z delno odlomljeno nogo, v kateri je prijavela železna igla za spenjanje. Lok je bil okrašen s svitkastimi odebelitvami (inv. št. 926); d. = 6,1 cm (**tab. 1, sl. 5**).

13. Bronasta čolničasta fibula z dolgo nogo. Lok je nekoliko poškodovan in ima po sredini in ob straneh nekoliko dvignjeno, prečno narezano rebro. Na prehodu loka je na obeh straneh drobno nasvitkana (inv. št. 899); d. = 8,7 cm (**tab. 3, sl. 8**).

14. Bronasta čolničasta fibula z delno odlomljeno nogo, peresovino in iglo za spenjanje. Lok je okrašen s petimi nekoliko dvignjenimi, prečno narezanimi rebri (inv. št. 893); d. = 6,8 cm (**tab. 3, sl. 2**).

15. Lok bronaste čolničaste fibule s tremi nekoliko dvignjenimi, prečno narezanimi rebri (inv. št. 928); d. = 3,2 cm (**tab. 3, sl. 3**).

16. Fragment bronaste čolničaste fibule s tremi nekoliko dvignjenimi, prečno narezanimi rebri (inv. št. 928); d. = 2,6 cm (**tab. 3, sl. 7**).

17. Bronasta čolničasta fibula z odlomljeno peresovino in iglo za spenjanje. Lok je okrašen s tremi nekoliko dvignjenimi, poševno narezanimi rebri (inv. št. 900); d. = 4,4 cm (**tab. 4, sl. 7**).

18. Bronasta čolničasta fibula z odlomljeno iglo za spenjanje. Lok je okrašen s tremi nekoliko dvignjenimi, poševno narezanimi rebri (inv. št. 891); d. = 4,5 cm (**tab. 4, sl. 5**).

19. Fragment bronaste čolničaste fibule s tremi nekoliko dvignjenimi prečno narezanimi pasovi (inv. št. 929); d. = 4,2 cm (**tab. 3, sl. 11**).

20. Fragment bronaste čolničaste fibule s tremi nekoliko dvignjenimi poševno narezanimi rebri (inv. št. 923); d. = 4,5 cm (**tab. 4, sl. 8**).

21. Fragment loka bronaste čolničaste fibule s tremi nekoliko dvignjenimi pasovi, ki so drobno poševno narezani (inv. št. 924); d. = 3,5 cm (**tab. 3, sl. 12**).

22. Fragment bronaste čolničaste fibule s tremi nekoliko dvignjenimi drobno poševno narezanimi pasovi (inv. št. 925); d. = 2,6 cm (**tab. 3, sl. 15**).

23. Fragment bronaste čolničaste fibule s tremi nekoliko dvignjenimi drobno poševno narezanimi rebri (inv. št. 927); d. = 3,1 cm (**tab. 4, sl. 6**).

24. Bronasta čolničasta fibula s tremi nekoliko dvignjenimi, drobno poševno narezanimi rebri na loku in drobno nasvitkanimi pasovi na prehodu v peresovino in nogo (inv. št. 895); d. = 4,4 cm (**tab. 3, sl. 14**).

25. Bronasta čolničasta fibula s tremi nekoliko dvignjenimi, drobno poševno narezanimi rebri na loku in nasvitkanimi pasovi na prehodu v nogo in peresovino (inv. št. 894); d. = 4,4 cm (**tab. 4, sl. 10**).

26. Bronasta čolničasta fibula s tremi nekoliko dvignjenimi, drobno poševno narezanimi rebri na loku in z nasvitkanimi prehodi v nogo in peresovino (inv. št. 896); d. = 4,2 cm (**tab. 3, sl. 10**).

27. Bronasta čolničasta fibula s petimi nekoliko dvignjenimi, drobno poševno narezanimi rebri na loku in z nasvitkanimi prehodi v nogo in peresovino (inv. št. 901); d. = 4,2 cm (**tab. 3, sl. 5**).

28. Lok bronaste čolničaste fibule s tremi nekoliko dvignjenimi, drobno poševno narezanimi rebri na loku in z nasvitkanimi prehodi v nogo in peresovino (inv. št. 902); d. = 3,5 cm (**tab. 3, sl. 13**).

29. Bronasta prelomljena čolničasta fibula z dolgo na koncu profilirano nogo (inv. št. 897); d. = 4,6 cm (**tab. 2, sl. 8**).

30. Bronasta čolničasta fibula z odlomljeno nogo, peresovino in iglo za spenjanje. Lok je okrašen s štirimi mrežasto narezanimi pasovi (inv. št. 898); d. = 5,7 cm (**tab. 2, sl. 3**).

31. Bronasta čolničasta fibula, ohranjen je le lok s tremi mrežasto narezanimi pasovi in narebrenimi prehodi v nogo in peresovino (inv. št. 905); d. = 4,3 cm (**tab. 2, sl. 6**).

32. Bronasta čolničasta fibula; ohranjen je le lok s štirimi, mrežasto narezanimi pasovi in nasvitkanimi prehodi v nogo in peresovino (inv. št. 906); d. = 4,3 cm (**tab. 2, sl. 5**).

33. Bronasta čolničasta fibula; ohranjen je le drobno narebren lok in del popravljene peresovine (inv. št. 909); d. = 6,5 cm (**tab. 1, sl. 8**).

34. Lok bronaste čolničaste fibule z drobno narebrenim lokom (inv. št. 908); d. = 3,2 cm (**tab. 1, sl. 9**).

35. Bronasta čolničasta fibula z delno odlomljeno nogo. Peresovina in igla za spenjanje manjkata. Lok je okrašen po sredini z vrezanim motivom »smrekove vejice«, ob straneh so v polkrogih razvrščeni vrezi (inv. št. 892); d. = 4,7 cm (**tab. 1, sl. 7**).

36. Bronasta čolničasta fibula z dolgo na koncu profilirano nogo. Peresovina in igla sta bili železni in manjkata. Lok je bil v sredini v pasu mrežasto narezan, na vsaki strani pa je pas vrezane cikcak črte. Okraшено je tudi ležišče igle na zunanji strani s stoječimi in visečimi šrafiranimi trikotniki (inv. št. 4081); d. = 13,2 cm (**tab. 4, sl. 1**).

37. Poškodovan lok bronaste čolničaste fibule, ki je okrašen s sistemom črt (inv. št. 4732); d. = 6,8 cm (**tab. 4, sl. 2**).

38. Bronasta čolničasta fibula z dolgo na koncu profilirano nogo. Peresovina in igla sta bili železni in sta močno poškodovani od rje. Lok je tudi delno poškodovan, bil pa je okrašen s pasovi dvojnih cikcak črt, ki so omejene z dvojno vrezano črto. Lok je na prehodu v nogo večkrat svitkasto odebeljen (inv. št. 4875); d. = 13,6 cm (tab. 4, sl. 3).

39. Bronasta čolničasta fibula z dolgo na koncu profilirano nogo. Lok fibule je dokaj poškodovan in je okrašen z dvema pasovima vrezane cikcak črte. Noga je na zunanji strani okrašena s šrafiranimi poševnimi črtami v nasprotnih smereh (inv. št. 4876); d. = 11,8 cm (tab. 4, sl. 9).

40. Lok bronaste čolničaste fibule z ostanki železne rje, na mestu, kjer je bila peresovina. Lok je precej poškodovan (inv. št. 4514); d. = 7,3 cm (tab. 4, sl. 4).

41. Fragment loka bronaste čolničaste fibule s tremi nekoliko dvignjenimi, poševno drobno nazezanimi rebri (inv. št. 4410); d. = 4,6 cm (tab. 3, sl. 4).

42. Bronasta čolničasta fibula z dolgo, na koncu profilirano nogo. Igla za spenjanje in peresovina sta odlomljeni. Lok je bil okrašen z dvema pasovima trojne vrezane cikcak črte in s pasovi vzporednih odebelitev (inv. št. 3897); d. = 13,2 cm (tab. 3, sl. 9).

¹ V. STARE, *Prazgodovina Šmarjete*, Katalogi in monografije 10, (Ljubljana 1973) 9 ss (dalje: V. STARE, *Prazgodovina Šmarjete*).

² L. c., 17.

³ C. MARCHESETTI, *Scavi nelle necropoli di S. Lucia presso Tolmino*, (Trieste 1893) T. 1: 19, 20 (dalje: MARCHESETTI, *S. Lucia*).

⁴ W. LUCKE, O. H. FREY, *Die Situla in Providence (Rhode Island)*, Römisch-Germanische Forschungen 26, (1962) Abb. 9: 17.

⁵ L. c., Abb. 9: 1.

⁶ F. STARE, *Vače*, Arheološki katalogi Slovenije 1, (Ljubljana 1955) T. 25: 6 (dalje: F. STARE, *Katalog Vače*).

⁷ *Treasures of Carniola*, (New York 1934) Pl. 3: 24.

⁸ F. STARE, Predzgodovinsko grobišče na Rifniku pri Celju, *AV* 2 (1951) 185, T. VII: 2.

⁹ V. STARE, *Prazgodovina Šmarjete*, T. 19: 5.

¹⁰ S. GABROVEC, Halštatska kultura v Sloveniji, *AV* 15—16 (1964—65) T. 3: 3.

¹¹ S. GABROVEC, Grob s trinožnikom iz Novega mesta, *AV* 19 (1968) 169, T. 3: 1.

¹² K. KROMER, *Brezje*, Arheološki katalogi Slovenije 2, (Ljubljana 1959) T. 18: 2 (dalje: KROMER, *Brezje*).

¹³ K. TRUHELKA, Die vorgeschichtliche Pfahlbau im Savebette bei Donja dolina, *WMBH* 9, (1904) T. 42: 19.

¹⁴ K. KROMER, *Das Gräberfeld von Hallstatt*, (Wien 1959) T. 7: 18.

¹⁵ K. MISKE, *Die prähistorische Ansiedlung Velem-St. Vid*, (Wien 1908) T. 39: 42.

¹⁶ F. STARE, *Prazgodovinske Vače*, (Ljubljana 1954) 64.

¹⁷ F. STARE, *Katalog Vače*, T. 30: 1.

¹⁸ F. STARE, *Prazgodovinske Vače*, (Ljubljana 1954).

¹⁹ H. MÜLLER-KARPE, Zum Beginn der Kahn-fibel mit profiliertem Fuss, *AV* 4 (1953) 54 ss.

²⁰ L. c., 54.

²¹ F. STARE, K problemu najstarejših čolničastih fibul v Sloveniji, *AV* 5 (1954) 28 ss.

²² S. GABROVEC, Grob z oklepom iz Novega mesta, *Situla* 1 (1960) 27 ss.

²³ F. STARE, Kipec ilirskega bojvnika z Vač, *AV* 13—14 (1962—63) 383 ss.

²⁴ Med gradivom iz Šmarjete nima nobena fibula ohranjen klasičen zaključek noge; glej F. STARE, l. c. T. 13: 14.

²⁵ MARCHESETTI, S. Lucia, T. 15: 23.

²⁶ L. c., T. 15: 15.

²⁷ Marchesetti je ne opisuje.

²⁸ K. KROMER, *Das Gräberfeld von Hallstatt*, (1959)

²⁹ L. c., grobovi s šmarješkimi čolničastimi fibulami: 597 (T. 116: 1—3); 938 (T. 187: 17—20); 893 (T. 177: 1—3); 10 (T. 229: 13—22); 594 (T. 116: 4, 5); 1 (T. 226: 1—8); 494 (T. 89: 1a—14); 889 (T. 175: 1—11); 31 (T. 246: 9—12); 86 (T. 241: 4—6); 17 (T. 227: 14—17); 1034 (T. 200: 5); 884 (T. 180: 4—8); 839 (T. 166: 8—13); 467 (T. 80: 2—5); 452 (T. 68: 6—8); 534 (T. 68: 15); 372 (T. 61: 21); 348 (T. 58: 11, 12); 257 (T. 35: 19, 20); 229 (T. 31: 9—12); 67 (T. 4: 10—14); 82 (T. 2: 2—30); 654 (T. 132: 13—15); 335 (T. 53: 21); 939 (T. 187: 5—7); 307 (T. 53: 3—14);

³⁰ L. c., T. 53: 3—14.

³¹ Ohranjenih je le sedem igel.

³² F. STARE, Ilirsko grobišče pri Dobovi, *AV* 2 (1951) 61 ss, sl. 2.

³³ K. KROMER, *Das Gräberfeld von Hallstatt*, (1959) T. 46: 1—13.

³⁴ F. STARE, *Prazgodovinske kovinske posode iz Slovenije*, Zbornik fil. fak., 2 (1955) 116.

³⁵ K. KROMER, l. c., T. 187: 17—20, s. 177.

³⁶ L. c. T. 116: 1—3.

³⁷ V. STARE, *Prazgodovinske Malence*, *AV* 11—12; (1960—61), T. 10: 1.

³⁸ K. KROMER, l. c., T. 177: 1—3.

³⁹ F. STARE, Dekoracija pravokotnih pasnih spon na Kranjskem, *AV* 3 (1952) 173 ss.

⁴⁰ R. LOŽAR, *GMDS* 18 (1937) 73 ss; glej tudi S. GABROVEC, Halštatska kultura v Sloveniji, *AV* 15—16 (1964—65) T. 3: 5.

⁴¹ Č. TRUHELKA, Die vorgeschichtliche Pfahlbau im Savebett bei Donja dolina, *WMBH* 9 (1904) 3—156; T. 1—81.

⁴² L. c., T. 58: 1—28; T. 59: 1—7.

⁴³ F. STARE, K problemu najstarejših čolnističnih fibul v Sloveniji, *AV* 5 (1954) 31.

⁴⁴ S. GABROVEC, Grob z oklepom iz Novega mesta, *Situla* 1 (1960) 32, sl. 9: 1—3.

⁴⁵ H. MÜLLER-KARPE, Zum Beginn der Kahnfibel mit profiliertem Fuss, *AV* 4 (1953) 54.

⁴⁶ V. STARE, *Prazgodovina Šmarjete*, T. 66: 8; T. 67: 2 in T. 38: 17.

⁴⁷ Č. TRUHELKA, *I. c.*, T. 58: 9.

⁴⁸ Hajdina, Maribor, Pobrežje, Ruše.

⁴⁹ Č. TRUHELKA, *I. c.* T. 58: 4.

⁵⁰ *L. c.* T. 59: 6.

⁵¹ F. STARE, Ilirsko grobišče na zgornji Hajdini pri Ptuj, *AV* 1 (1950) T. 4: 28.

⁵² R. LOŽAR, *GMDS* 18 (1937) s. 3, pod. 2 a; najnovejša objava K. KROMER, S. GABROVEC, *Inventaria archaeologica* 5 (1962) Fasc. 5, Y 41 — Y 46, Y 41 (4) 3, 12.

⁵³ Č. TRUHELKA, *I. c.*, T. 58: 3.

⁵⁴ *L. c.*, T. 58: 24, 27.

⁵⁵ F. STARE, Kipec ilirskega bojvnika z Vač, *AV* 13—14 (1964-65) T. 13: 30.

⁵⁶ V. STARE, Prazgodovinske Malence, *AV* 11—12 (1960-61) 54; Zlate sodaste jagode niso več ohranjene, izginile so med drugo svetovno vojno; ohranjen je le odtis na žamet, kjer so jagode ležale.

⁵⁷ D. GARAŠANIN, Nalaz iz Celja, *AV* 5 (1954) 277 ss.

⁵⁸ Č. TRUHELKA, Die vorgeschichtliche Pfalbau im Savebett bei Donja dolina, *WMBH* 9 (1904) T. 75: 4—14.

⁵⁹ *L. c.*, T. 75: 4, 11, 14.

⁶⁰ *L. c.*, s. 134, T. 77: 22—30.

⁶¹ F. STARE, K problemu najstarejših čolnističnih fibul v Sloveniji, *AV* 5 (1954) T. 1; glej tudi situacijsko skico, s. 118.

⁶² Npr. žgano grobišče na Bledu, S. GABROVEC, *Prazgodovinski Bled*. Dela 1. razr. SAZU 12 (1960); IDEM. Žgano grobišče v Mengšu,

Arheološka podoba Mengša, 800 let Mengša, (1954) s. 7.

⁶³ K. KROMER, Brezje, T. 22: 1—8.

⁶⁴ F. STARE, Ilirske najdbe železne dobe v Ljubljani, *Dela 1. razr. SAZU* 9 (1954); lamele so bile najdene v sledečih grobovih: 6 (T. 8: 5 a); 25 (T. 22: 5); 34 (T. 27: 8); 43 (T. 40: 4); 50 (T. 42: 6); 56 (T. 50: 4).

⁶⁵ F. STARE, Trije prazgodovinski grobovi iz Zasavja, *AV* 4 (1953) barvna priloga T. 4: 1 med str. 280 in 281.

⁶⁶ F. STARE, Prazgodovinsko grobišče na Rifniku pri Celju, *AV* 2 (1951) T. 3: 1.

⁶⁷ K. KROMER, Brezje, T. 6: 7—14.

⁶⁸ Glej opombo 29.

⁶⁹ K. KROMER, *I. c.*, T. 6: 9.

⁷⁰ Depo Nar. muz. v Ljubljani, inv. št. P 3006.

⁷¹ F. STARE, Kipec ilirskega bojvnika z Vač, *AV*, 13—14 (1964-65) T. 13: 1—30.

⁷² *L. c.*, T. 13: 14.

⁷³ *L. c.*, T. 13: 12.

⁷⁴ V. STARE, Prazgodovinske Malence, *AV* 11—12 (1960-61) 54.

⁷⁵ Č. TRUHELKA, Die vorgeschichtliche Pfalbau im Savebett bei Donja dolina, *WMBH* 9 (1904) T. 77: 26.

⁷⁶ *L. c.*, T. 71: 3, 9, 9 a.

⁷⁷ *L. c.*, T. 73: 14.

⁷⁸ Glej opombo 62.

⁷⁹ S. GABROVEC, Halštatska kultura v Sloveniji, *AV* 15—16 (1964-65) T. 8: 4, 5, 10, 11.

⁸⁰ *L. c.*, T. 10: 8.

⁸¹ *L. c.*, T. 10: 1—3.

⁸² *L. c.*, 35 (stavljajo ga v drugo polovico faze Stična-Novo mesto, to je med 600 in 550 pr. n. št. — Ha DI).

⁸³ K. KROMER, Brezje, T. 50: 1—9.

⁸⁴ *L. c.*, T. 50: 5.

⁸⁵ V. STARE, *Prazgodovina Šmarjete*, 7 ss.

⁸⁶ V. STARE, Kulne palice iz Šmarjete, *AV* 24 (1973) 730 ss.

DÉTERMINATION CHRONOLOGIQUE DES FIBULES NAVICULAIRES DE ŠMARJETA

Résumé

Šmarjeta, avec les localités périphériques comme Strelac, Obrh, Toplice, Mladevine, Družinska vas, Brezovica, Vinji vrh, Kronovo et Bela cerkev, possède dans son trésor formel un nombre important d'objets d'utilisation pratique, décoratifs et symboliques, qui sont extrêmement importants pour la détermination culturo-historique et temporelle de la culture matérielle dans l'espace pré-alpin du sud-est.¹ Parmi les objets qui sont caractéristiques en général pour l'âge du fer plus ancien des 7e, 6e et 5e siècles, il y en a aussi qui donnent à la localité un cachet particulier.

Pour Šmarjeta et les localités voisines qui gravitaient vers l'habitat du Vinji vrh,² les fibules naviculaires sont certainement très caractéristiques.

En général, on devrait répartir les fibules naviculaires de Šmarjeta en deux grands groupes:

1. les fibules naviculaires au pied long, profilé à son extrémité,
2. les fibules naviculaires à arc mince et au pied long, avec profilage caractéristique de deux bourrelets et d'un bouton demi-circulaire.

1. Dans le groupe des grandes fibules naviculaires au pied long profilé se rangent les fibules naviculaires à arc naviculaire large, renflé et élargi au milieu, à ressort simple, avec une aiguille assez grosse pour l'agrafage et un long profilé à son extrémité à section C. L'arc de ces fibules est richement orné, de même que la partie antérieure du pied.

En ce qui concerne l'ornementation de l'arc de ces fibules, parmi les exemplaires de Šmarjeta on pourrait établir les variantes suivantes (Fig. 1).

Variante A: un arc réparti en champs avec des enroulements transversaux en plastique, les champs étant ornés d'un motif incisé en zigzag, qui peut être double, triple ou quadruple (T. 1, 4, 6; T. 2, 4).

Variante B: un arc réparti en champs avec des tortillons transversaux en plastique, avec un motif incisé en zigzag et des champs réticulés (T. 1, 3).

Variante C: un arc réparti en champs avec des tortillons transversaux en plastique en groupes ou séparément (T. 1, 5).

Variante D: un arc orné en haut avec le motif incisé d'une «petite branche de sapin» et des champs latéraux demi-circulaires, découpés en biais (T. 1, 7).

Variante E: un arc avec des traits incisés en forme de double croix et de double losange incisé (T. 4, 2).

D'autre part, en ce qui concerne l'ornementation du pied, on pourrait établir les variantes suivantes (Fig. 2).

Variante A: des triangles hachurés suspendus à la partie extérieure du pied (T. 1, 6).

Variante B: des triangles hachurés debout à la partie extérieure du pied.

Variante C: des triangles hachurés debout et suspendus à la partie extérieure du pied (T. 4, 1).

Variante D: une ligne incisée en zigzag à la partie extérieure du pied (T. 1, 3).

Variante E: des bandes d'incisions droites (T. 1, 1).

Variante F: des incisions obliques en groupes, tour à tour vers la gauche et vers la droite (T. 4, 9).

Les fibules naviculaires à terminaison profilée du pied sont certainement concentrées dans la partie occidentale de l'espace préalpin du sud-est, c'est-à-dire dans les localités de la Basse Carniole.

Le grand nombre des fibules et leurs variantes les plus diverses, propres à ce seul territoire, témoignent par elles-mêmes qu'elles sont le produit formel des ateliers des Préalpes du sud-est. Deux faits assurent que les fibules naviculaires à terminaison profilée du pied long ne sont nullement typiques quant à la forme pour les groupes culturels apennins de l'âge du fer plus ancien:

1. en Italie, les fibules de ce type sont très rares,
2. en Italie, on ne trouve pas toutes leurs variantes.

Le type des fibules naviculaires à terminaison profilée du pied n'est en aucune liaison avec la genèse des fibules de l'âge du fer plus ancien des Préalpes du sud-est, mais il est certainement influencé par les cultures de la péninsule apennine, car on peut y suivre dans tous les détails la formation des types primitifs de fibules naviculaires, de la fibule du type classique à sanguisuga. En constatant que sur le territoire de la péninsule balkanique, dans la Lika, nous avons des tombes avec ce genre de fibules, deux questions s'imposent à nous, à savoir comment ces types des fibules à sanguisuga apennines ont atteint la partie nord-ouest de la Croatie et si ces types de fibules sont en liaison directe avec l'apparition des fibules naviculaires les plus anciennes en Slovénie. La seconde question est d'autant plus justifiée que de telles fibules font partie aussi du mobilier funéraire des tombes de Sv. Lucija (Most na Soči).³

Le type de fibules naviculaires à terminaison profilée du pied, que nous rencontrons sporadiquement aussi en Italie, pourrait être traité à bon droit comme une importation culturelle directe ou seulement indirecte de nos lieux. Cette constatation est très importante pour l'évaluation de certains ensembles tumulaires avec de telles fibules sur le territoire de l'Italie.

Il s'agit ici avant tout de la tombe 126 avec la stèle Benvenuti, dans laquelle on a trouvé aussi une fibule naviculaire à terminaison profilée du pied,⁴ qu'on peut estimer au moins comme une importation de forme des Préalpes du sud-est.

Une variante du type des grandes fibules naviculaires a été exhumée aussi de la tombe 3 dans la propriété de Mate Petrović jun. à Donja dolina, laquelle pourrait cependant être un peu plus récente que les exemplaires classiques de ces fibules.¹³

En liaison avec la détermination temporelle des grandes fibules naviculaires à terminaison profilée du pied, nous devons tenir compte aussi du mobilier de la nécropole de Hallstatt, où une telle fibule se trouvait dans la tombe 80. K. Kromer range cette tombe dans le groupe des tombes de la nécropole de cette localité de la première période de l'âge du fer.¹⁴

A Velemszentvid, on a trouvé une fibule de ce genre dans un complexe d'habitat, mais il n'est pas possible de l'utiliser avec profit pour la détermination temporelle.¹⁵ Par les comparaisons mentionnées nous nous sommes rapprochés de la période, dans laquelle on fabriquait et utilisait les fibules à terminaison profilée du pied. Nous pouvons estimer que ce type de fibule a certes été formé sous l'influence des fibules à sanguissus italiques, mais que dans les Préalpes du sud-est il a été exécuté en diverses variantes qui sont spécifiques pour ce territoire géographique fermé.

La problématique des fibules naviculaires à terminaison profilée du pied a été traitée pour le territoire de la Slovénie avant tout par F. Stare dans sa monographie sur la localité de Vače préhistorique¹⁶⁻¹⁸ et par H. Müller-Karpe, qui publia le mobilier funéraire de la tombe avec une fibule naviculaire de Libna et le rangea au 8e siècle¹⁹⁻²⁰. La polémique entre les deux auteurs se poursuit par la datation de Stare des fibules mentionnées au 7e siècle²¹⁻²², que lors de la publication de la tombe 1 du tumulus 1 de Libna il réussit à placer définitivement au début de la période de Ha D, en déterminant, par l'analyse des découvertes de la tombe mentionnée, le cadre temporel adéquat aussi pour les fibules naviculaires à pied profilé.²³

Les exemplaires des fibules naviculaires à pied long profilé de Šmarjeta, avec toutes leurs variantes, prouvent une fois de plus que la forme de cette fibule, dans les Préalpes du sud-est, surtout dans les localités de la Basse Carniole, a eu un développement varié et qu'elle a été beaucoup utilisée.

A Šmarjeta aussi, la tradition de la civilisation des champs d'urnes était très forte et elle se manifeste déjà dans la toute première période de l'âge du fer, ce qui facilite la datation des plus grandes fibules naviculaires à terminaison profilée du pied que, étant donné les analogies précédemment mentionnées, on a dû placer à la fin du 7e siècle avant notre ère (Ha C). Ce serait la date de leur formation, et leur utilisation dure à travers la première moitié et jusqu'à la seconde moitié du 6e s. avant n.è., lorsqu'elles sont remplacées par des fibules plus petites, probablement plus pratiques, servant à l'agrafe de tissus plus fins, en tant qu'expression du nouveau goût de ce temps-là.

2. Ensemble avec les grandes fibules naviculaires on rencontre souvent aussi le type classique de ladite fibule de Šmarjeta. C'est une agrafe avec un petit arc mince et un pied long qui se termine par le profilage caractéristique de deux bourrelets à tortillons et d'un bouton demi-circulaire²⁴ (T. 3, 2—5, 7, 8, 11; T. 4, 5—8, 10, 11).

En ce qui concerne l'ornementation du petit arc naviculaire, on distingue les variantes suivantes (Fig. 3).

Variante A: un arc avec trois côtes longitudinales, légèrement relevées, découpées en biais (T. 3, 4, 7, 8, 10—15 et T. 4, 5—8, 10, 11).

Variante B: un arc cinq côtes longitudinales, légèrement relevées, découpées en biais (T. 3, 2, 3, 5).

Variante C: avec un arc côtelé (T. 1, 8).

Variante D: avec des bandes transversales, réticulées (T. 2, 3, 5, 6, 8).

Variante E: un arc avec des bandes transversales de tortillons en plastique découpés en biais (T. 2, 8).

Les petites fibules naviculaires que l'on rencontre sur le territoire de l'Italie centrale et septentrionale dans les tombes de l'âge du fer plus ancien, ne peuvent en aucun cas être directement liées aux exemplaires des fibules de Šmarjeta.

Dans la nécropole de Sv. Lucija, on a trouvé de petites fibules naviculaires seulement dans les tombes 1873 et 404. Selon la publication de Marchesetti, on pourrait conclure que ces tombes font partie d'une première phase de la période de Ha D.²⁵⁻²⁷

Dans la nécropole de Hallstatt, quatre tombes seulement sont à prendre en considération pour la chronologie des fibules naviculaires. Ce sont: la tombe à incinération 307 que nous rangeons à la fin de la période de Ha C,³⁰⁻³⁴ la tombe 938 qu'en raison des circonstances de la découverte nous pouvons ranger à la fin du 7e s. avant n.è.,³⁵ la tombe 597 qu'à cause de l'aiguille à plusieurs têtes avec protecteur profilé nous devons ranger aussi à la fin du 7e s. avant n.è.³⁶⁻³⁷ et la tombe 893 qu'il faut aussi ranger dans la période mentionnée, surtout si pour sa datation nous tenons compte du mobilier de la tombe avec une cuirasse de Stična, pour lequel l'épée du type Mörieger représente la limite temporelle supérieure et l'aiguille à plusieurs têtes à terminaison renflée la limite inférieure.³⁸⁻⁴⁰

On obtient une image très intéressante de l'âge des fibules lors de la revue des ensembles tombals avec les fibules naviculaires de Donja dolina. Dans cette localité aussi on trouve cette fibule dans sa forme classique et ses variantes, qui confirment les résultats chronologiques obtenus jusqu'ici.⁴¹ Dans la tombe à incinération 1 dans le premier champ de Nikola Šokić, qui était très riche en mobilier funéraire, se trouvait une fibule du type Šmarjeta avec des matériaux qui ne parlent pas contre la détermination temporelle de cette fibule dans la période de l'âge du fer plus ancien, plus exactement au 7e s., sinon peut-être au début du 6e s. avant n.è. Dans la tombe à squelette 8 sur la parcelle d'Ivo Stipančević, une fibule du type Šmarjeta se trouvait ensemble avec des objets qui ne font que soutenir la datation à la fin de l'horizon Ha C et qui éclairent le temps de sa formation et de son

applicabilité.⁵⁸ Dans la tombe à squelette enfantin 5, détournée sur la parcelle 2 de Nikola Šokić, une telle fibule naviculaire se trouvait ensemble avec des objets qui appuient encore la détermination dans la période de Ha C avancée.⁶⁰

La problématique chronologique des fibules naviculaires du type de Šmarjeta en Slovénie est éclaircie par quelques ensembles tombals des localités de l'âge du fer plus ancien, qui se trouvent à l'ouest de la ligne Kranj—Libna. Il s'agit avant tout du mobilier des nécropoles de la Basse Carniole, à l'exception d'une tombe féminine à Kranj et une autre à Libna.

En premier lieu il faut mentionner la tombe féminine de Kranj de la nécropole à incinération de la villa Prah, où la fibule naviculaire de la variante de Šmarjeta a été exhumée ensemble avec des objets (bracelets de bronze massif, torques, pots en céramique), que nous pouvons estimer comme des éléments de la civilisation des champs d'urnes, et la fibule de cette tombe est au sens régional plus restreinte une étrangère. La signification de la tombe de Kranj est dans la preuve que les types des fibules naviculaires de Šmarjeta existaient déjà au temps de la tradition directe de la civilisation des champs d'urnes en Haute Carniole.^{61 62}

Dans l'établissement de l'origine des fibules naviculaires de Šmarjeta les plus anciennes, est très importante la tombe 36 du tumulus 7 de Brezje près de Mirna peč, qui présente tant de traits archaïques que nous devons ranger la fibule naviculaire dans le complexe des autres découvertes de cette tombe, dont le caractère général ne va pas au-delà de la période de Ha C.⁶³

L'âge des fibules naviculaires de Šmarjeta est illustré aussi par le mobilier de la tombe 34 du tumulus I de Brezje près de Mirna peč, que nous rangeons dans le cadre temporel de la période de Ha C.⁶⁷

Nous obtenons une image chronologique très analogue à l'évaluation de la tombe 1 du tumulus I de Libna. Dans son mobilier nous trouvons des éléments de la civilisation des champs d'urnes, comme par ex. une terrine à graffiti avec le plus grand pourtour cannelé obliquement. Les caractéristiques de la période de Ha C avancée sont englobées aussi dans la fibule à trois pointes d'une variante plus ancienne, puis dans la fibule en forme de voile, dans deux fibules à bandes réticulées et aussi avec les autres matériaux qui s'associent à l'exemplaire de la variante classique du type de Šmarjeta et encore un dérivé plus ancien de ce type.⁷¹

Un ensemble tombal très important pour l'établissement de l'origine temporelle est la tombe féminine de Malence à parure dorée qu'il faut placer au début même de l'horizon Ha D, mais les types des fibules naviculaires sont certainement plus anciens.⁷⁴⁻⁸²

La limite temporelle inférieure, la plus récente, des fibules naviculaires du type de Šmarjeta est momentanément documenté par la tombe 22 du tumulus 13 de Brezje près de Mirna peč qu'à cause de la forme évoluée de la fibule serpentine, qui était aussi dans cette tombe, nous devons ranger dans la première moitié de l'horizon Ha D.⁸³

Nous avons suivi de si grandes fibules naviculaires au pied long profilé, comme le sont les fibules naviculaires classiques de Šmarjeta, dans les limites plus larges des Préalpes du sud-est et les régions voisines, dans les tombes féminines, comme un des objets d'utilisation pratique les plus caractéristiques. Nous devons avant tout constater que ces fibules, surtout celles de Šmarjeta, sont un mobilier des tombes avec une forte tradition de la civilisation des champs d'urnes, ce qui s'exprime particulièrement dans les localités des Préalpes du sud-est et à Donja dolina.

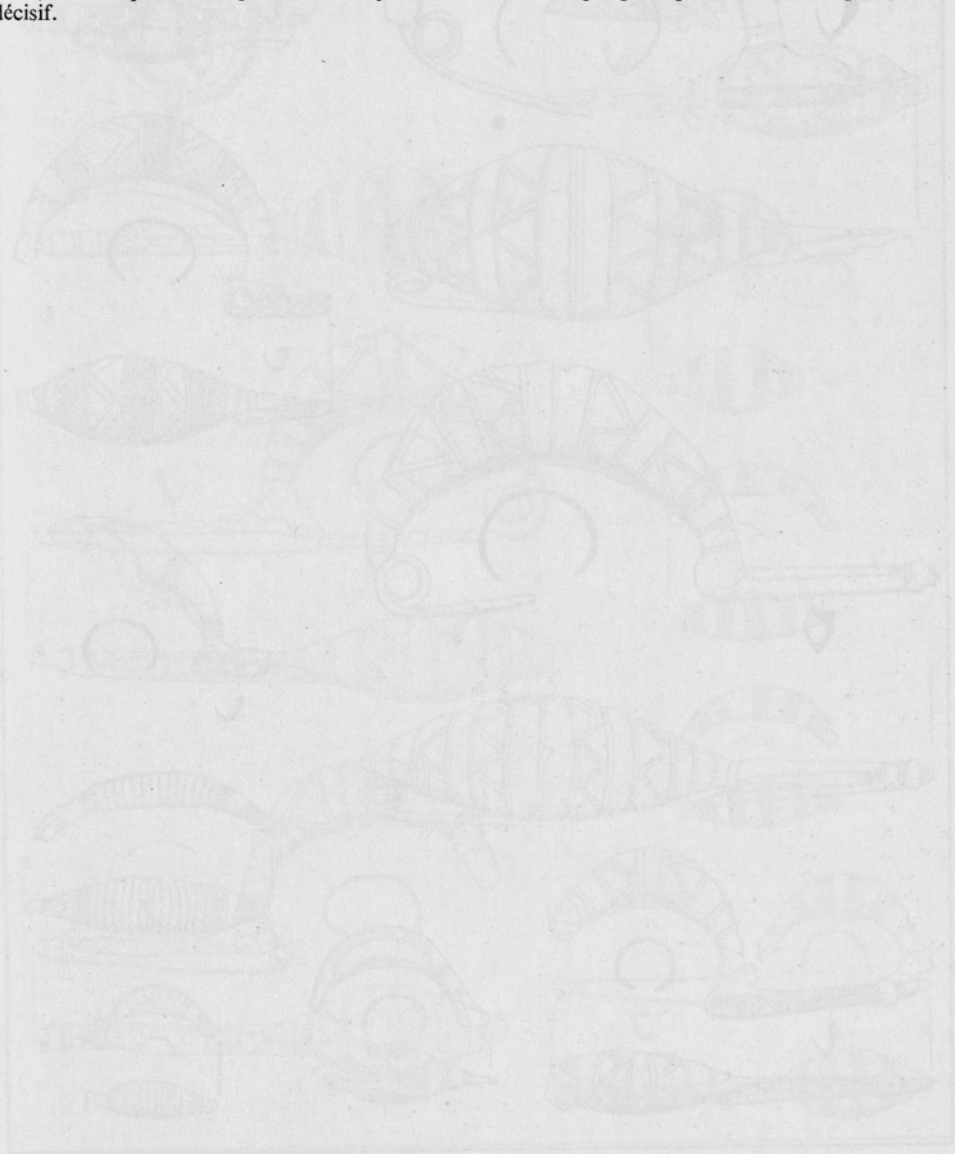
Il n'y a donc rien d'étrange que cette agrafe est si caractéristique pour le complexe des localités de Šmarjeta et que c'est précisément ici que la tradition de la civilisation des champs d'urnes est très fortement enracinée dans la période de l'âge du fer plus ancien.⁸⁵ C'est justement dans cette période la plus ancienne de l'âge du fer qu'on constate un fort noyau de la civilisation des champs d'urnes, qui a donné au complexe de Šmarjeta un caractère particulier, non seulement dans la typologie de la civilisation matérielle, mais encore dans le mode d'ensevelissement (tombes à incinération en tumulus), dans les objets du culte et rituels avec la symbolique caractéristique de cette civilisation (bâtons du culte — sceptres)⁸⁶ et dans divers petits détails.

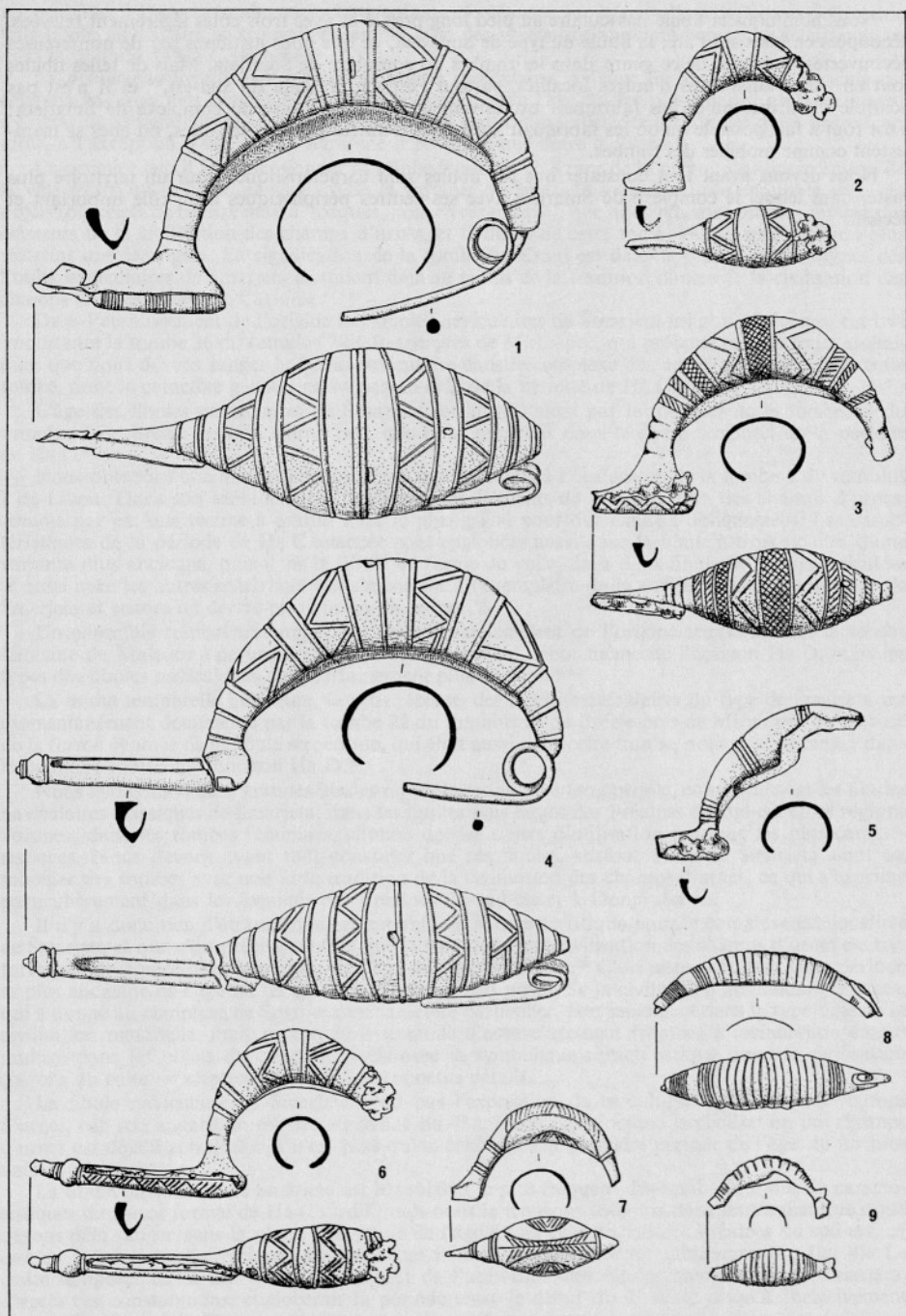
La fibule naviculaire de Šmarjeta n'est pas l'expression de la culture matérielle des champs d'urnes, car son apparition est liée au début du 7e s. avant n.è., lorsque la civilisation des champs d'urnes est déjà à son déclin et n'est plus qu'un écho dans la première période de l'âge du fer plus ancien.

La fibule naviculaire de Šmarjeta est le mobilier le plus fréquent des tombes qui ont les caractéristiques du trésor formel de Ha C tardif, mais nous la trouvons toujours dans les tombes que nous devons déjà ranger dans la phase plus jeune de l'âge du fer plus ancien des Préalpes du sud-est, ce qui est la période des variantes évoluées des fibules serpentes (voir table chronol., fig. 4). Le cadre temporel de la fabrication et surtout de l'utilisation des fibules naviculaires de Šmarjeta, d'après ces constatations, engloberait la période entre le début du 7e siècle jusqu'à inclusivement la première moitié du 6e s. avant n.è.

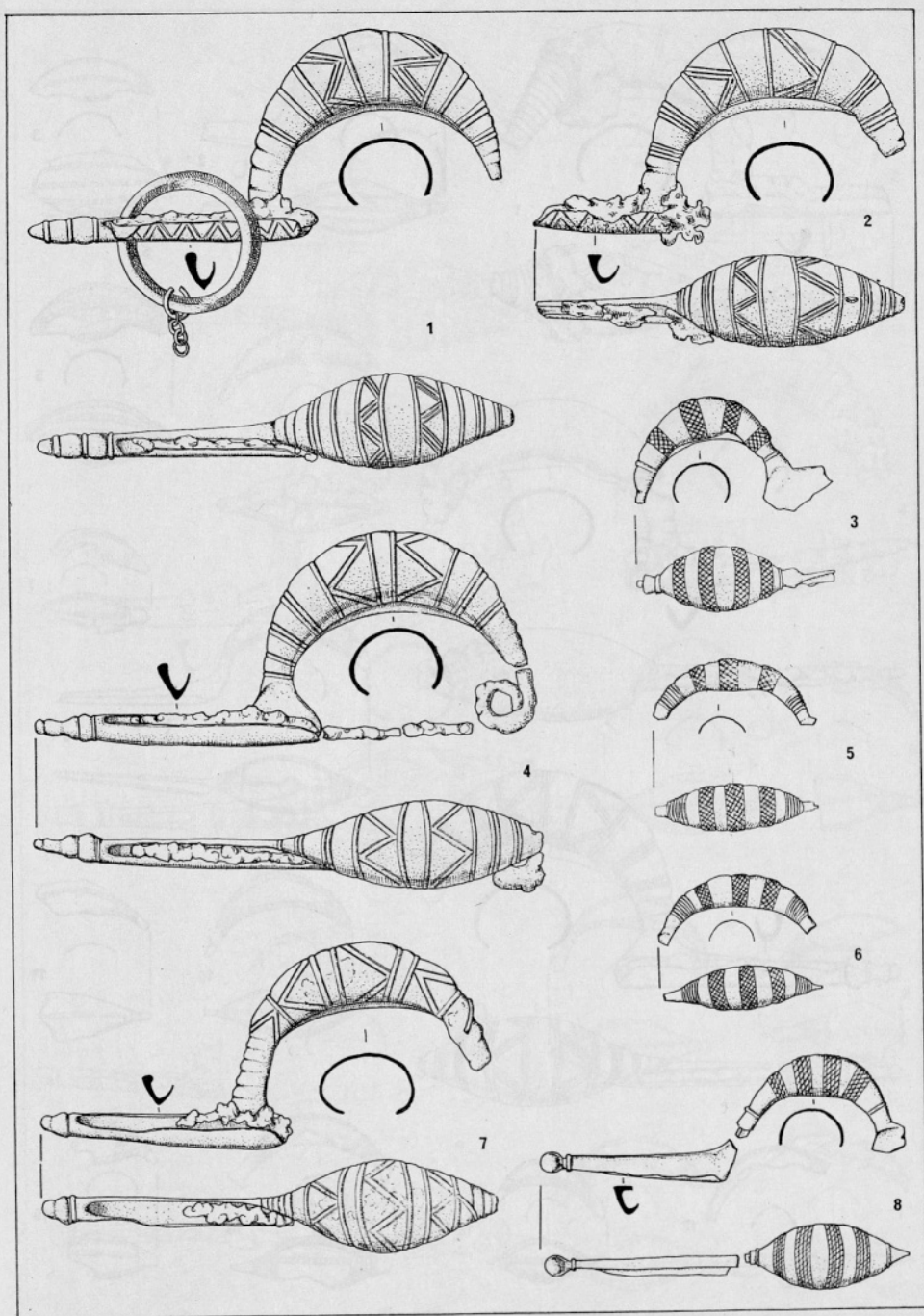
Nous nommons la fibule naviculaire au pied long profilé et avec trois côtes légèrement relevées, découpées en biais sur l'arc, la fibule du type de Šmarjeta, ce que nous justifions par de nombreuses découvertes de fibules de ce genre dans les tombes du complexe de Šmarjeta. Mais de telles fibules sont en usage aussi dans d'autres localités, surtout l'espace préalpin du sud-est,⁸⁶ et il n'est pas possible d'affirmer qu'on les fabriquait exclusivement sur le territoire du complexe de Šmarjeta; il est tout à fait possible qu'on les fabriquait aussi dans d'autres grandes localités, où elles se manifestent comme mobilier des tombes.

Nous devons avant tout constater que ces fibules sont caractéristiques pour un territoire plus vaste, dans lequel le complexe de Šmarjeta avec ses centres périphériques a un rôle important et décisif.

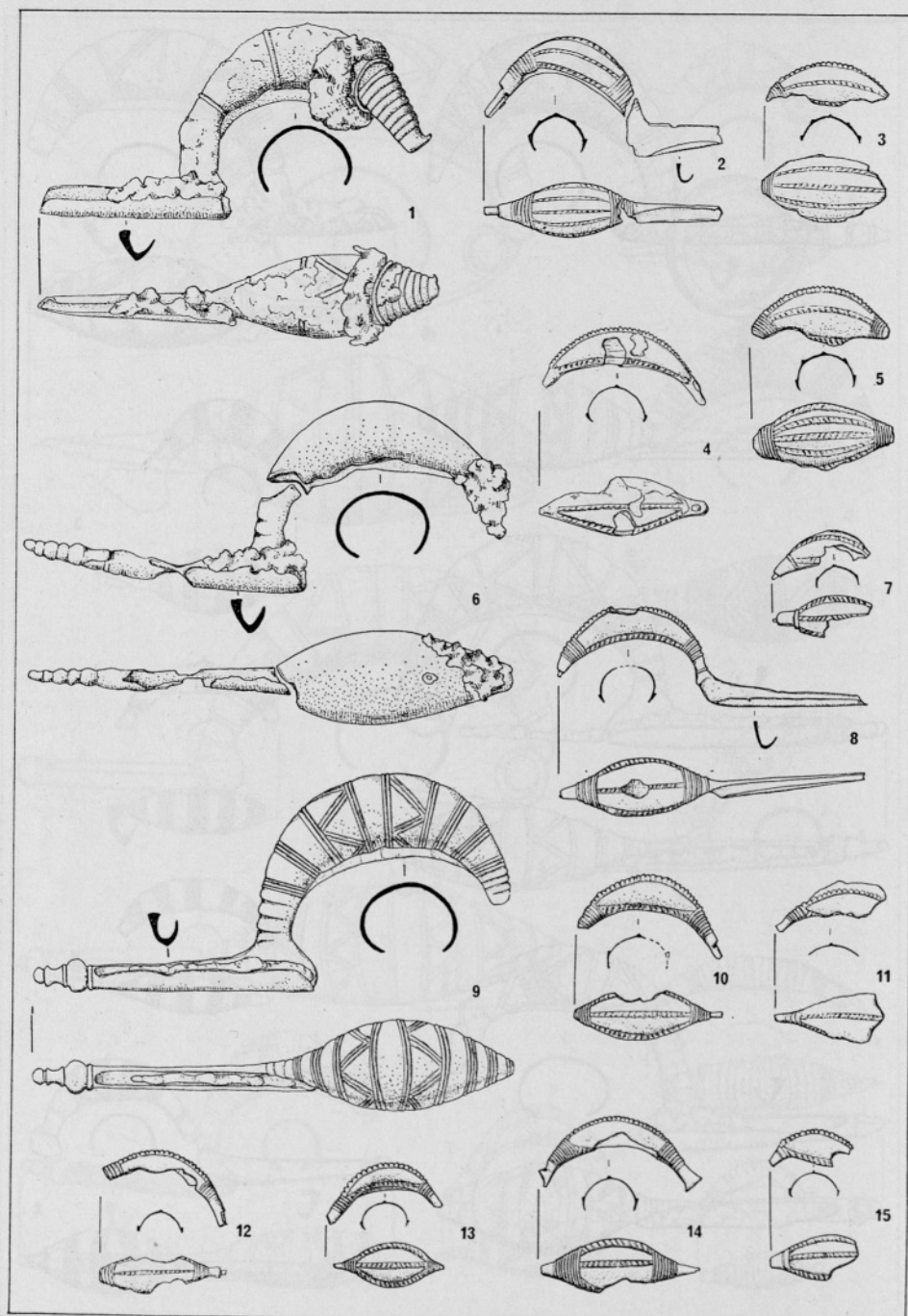

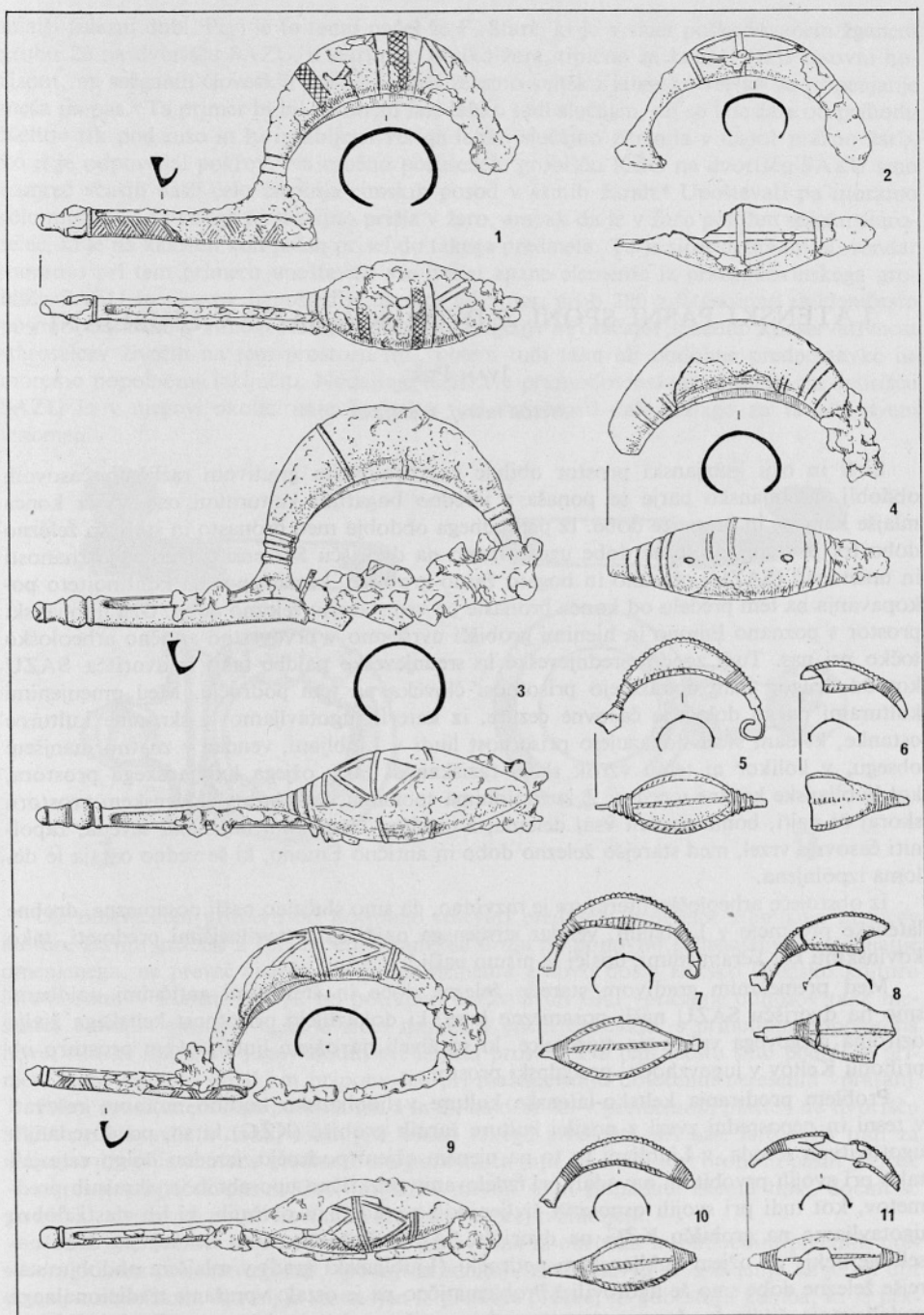
Tab. 1

Tab. 2

Tab. 3

Tab. 4